

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
HALK SAĞLIĞI ANABİLİM DALI**

**ELAZIĞ MESLEKİ EĞİTİM MERKEZİNE
BAĞLI OLARAK ÇALIŞAN 14-19 YAŞ GRUBU
ÇOCUKLARIN SOSYO-EKONOMİK AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BERRA KÖSESOY

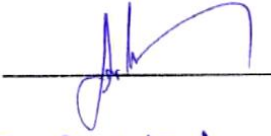
ELAZIĞ- 2017

ONAY SAYFASI

.....

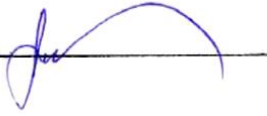
Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Bu tez Yüksek Lisans/Doktora Tezi standartlarına uygun bulunmuştur.

..... Doç. Dr. A. Feridane OĞUZOĞLU

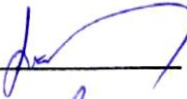
Doç. Dr. A. Feridane Oğuzoğlu Anabilim Dalı Başkanı

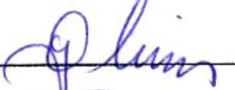
Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans/Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. A. Feridane Oğuzoğlu

Danışman

Yüksek Lisans/Doktora Sınavı Jüri Üyeleri

Doç. Dr. A. Feridane Oğuzoğlu

Prof. Dr. Gülseren GÜNEŞ

Prof. Dr. Edibe PİRİNGİCİ

ETİK BEYAN

Kendime ait çalışmalar ile bu tez çalışmasını gerçekleştirdiğimi, çalışmaların planlanmasından, bulgularının elde edilmesine ve yazım aşamasına kadar tüm aşamalarında etiğe aykırı davranışım olmadığını, bu tezdeki tüm bilgileri ve verileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışması içinde yer alan ancak bu tez çalışmasının bulguları arasında yer almayan verilere, bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

Berra KÖSESOY

Doç. Dr. A. Ferdane OĞUZÖNCÜL
Halk Sağlığı Anabilim Dalı
ELAĞIĞ

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezimin yazım sürecinde bilgi, deneyim ve yardımını eksik etmeyen danışman hocam Doç. Dr. A. Ferdane OĞUZÖNCÜL'e teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim sürecime ve çalışmama destek olan anabilim dalı öğretim üyelerimiz Sayın Prof. Dr. Süleyman Erhan DEVECİ, Sayın Prof. Dr. Yasemin AÇIK, Sayın Doç. Dr. Edibe PİRİNÇCİ ve Sayın Yrd. Doç. Dr. A. Tevfik OZAN'a, teşekkür ederim.

Hayatımın her anında olduğu gibi bu süreçte de desteklerini esirgemeyen, emeklerini ve sevgilerini her an hissettiğim canım annem, babam, kardeşim ve eşime sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI	I
ONAY SAYFASI.....	I
ETİK BEYAN.....	III
TEŞEKKÜR	IV
İÇİNDEKİLER	V
TABLolar LİSTESİ.....	VII
GRAFİK LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
1. ÖZET.....	1
2. ABSTRACT	4
3. GİRİŞ	7
3.1. Kavramlar	9
3.2. Çocuk İşçiliğine Genel Bakış	11
3.2.1. Çocuk İşçiliğinin Tarihçesi	11
3.2.2. Çocuk İşçiliğinin Nedenleri	13
3.2.3. Çocuk İşçiliğinin Sonuçları	15
3.3. Türkiye Perspektifinde Çocuk İşçiliği	17
3.3.1. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Genel Durumu	17
3.3.1.1. Çalışma Nedenine Göre İstihdam Edilen Çocuklar	19
3.3.1.2. Çalışma Durumuna Göre Çocuklar	21
3.3.1.3. İşteki Durumuna Göre Çalışan Çocuklar	21
3.3.1.4. Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Çalışan Çocuklar	22
3.3.2.Çocuk İşçiliğinin Toplumsal Boyutu	23
3.3.2.1. Geleneksel Bakış	23
3.3.2.2. Sanayileşme ve Göçün Etkileri	25
3.3.2.3. Eğitim	25
3.3.3. Çocuk İşçiliğinin Ekonomik Boyutu	28
3.3.3.1. Yoksulluk	28
3.3.3.2. İşsizlik	29
3.3.3.3. İşverenin Ucuz İşgücü Talebi.....	30

3.3.4. Çocuk İşçiliğinin Pediatrik Boyutu.....	31
3.3.4.1. Biyolojik Etkileri ve Büyüme Örüntüleri.....	31
3.3.4.2. Psikolojik Etkileri ve İhmal/İstismar Durumu	34
3.4. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ HAKKINDA ULUSLARARASI VE ULUSAL	36
3.4.1. Uluslararası Mevzuat	36
3.4.1.1. Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi.....	37
3.4.1.2. Çocuk Hakları Sözleşmesi	37
3.4.1.3. Avrupa Sosyal Şartı.....	38
3.4.2. Ulusal Mevzuat	39
3.4.2.1. Anayasa	39
3.4.2.2. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu	40
3.4.2.3. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu	40
3.4.2.4. 4857 Sayılı İş Kanunu.....	41
3.4.2.5. 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu	44
3.4.3. Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı ve Diğer Çalışmalar	45
4. GEREÇ VE YÖNTEM.....	48
4.1. Araştırmanın Modeli ve Evreni	48
4.2. Veri Toplama Araçları.....	48
4.3. Verilerin Analizi	49
4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	49
5. BULGULAR	51
6. TARTIŞMA	68
7. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	83
8. KAYNAKLAR	90
9. EKLER.....	95
10. ÖZGEÇMİŞ.....	101

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Çalışan çocuklar anket uygulama verileri, 2006, 2012, TÜİK	19
Tablo 2. Çalışma nedenine göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar, 2012, TÜİK	20
Tablo 3. İşteki durumuna göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar 2006, 2012, TÜİK	22
Tablo 4. Ekonomik faaliyet sektörüne göre çalışan çocuklar, 2006, 2012, TÜİK	23
Tablo 5. *Çocuk işçiliğinde yaygın kullanılan toksik maddelerin sektörlere göre dağılımı ve etkileri, Türkiye Klinikleri Dergisi, 2008, 4(6):45.....	33
Tablo 6. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri	51
Tablo 7. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerde çalışmaya başlamada etkili olan.....	52
Tablo 8. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin işe kabulde sağlık kontrolünden	52
Tablo 9. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin sözleşmede yer alan haklarına riayet.....	53
Tablo 10. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin aldığı ücretin ihtiyaçlarını karşılama durumu.....	53
Tablo 11. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin çalışmaya başlama yaşlarının dağılımı	54
Tablo 12. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin çalışma sürelerinin dağılımı	54
Tablo 13. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin çalışma sürelerine ilişkin gün ve saat.....	55
Tablo 14. Araştırma kapsamına alınan erkek ve kadın öğrencilerin, sorumluluğundaki.....	56
Tablo 15. Araştırma kapsamına alınan öğrencilere yaptırılan hususi işlerinin dağılımı	56
Tablo 16. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin işyerindeki muameleyi değerlendirme durumu	57
Tablo 17. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin çalışmayı isteme/istememe nedenlerinin dağılımı	57

Tablo 18. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin iş güvenliği hakkında bilgi durumu	58
Tablo 19. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin iş kazası sonrası durumlarının değerlendirilmesi.....	59
Tablo 20. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin düzenli olarak spor faaliyetinde bulunma durumu	59
Tablo 21. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin kronik hastalık durumu	60
Tablo 22. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin sağlık kuruluşuna başvurma sıklığı.....	60
Tablo 23. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, cinsiyetlerine göre gelecek ile ilgili hayalleri	61
Tablo 24. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin sigara kullanma durumu.....	62
Tablo 25. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerde sigara kullanımına bağlı oluşan duygusal durumu	62
Tablo 26. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerde sigara kullanımı ve sosyal çevre ilişkisi	63
Tablo 27. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, cinsiyetlerine göre çalışmaya başlama yaş aralıklarının dağılımı	63
Tablo 28. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, cinsiyetlerine göre eğitim seviyelerinin dağılımı.....	64
Tablo 29. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, cinsiyetlerine göre çalışıyor olmalarından beden ve ruhen zarar gördüklerini düşünme durumları	65
Tablo 30. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, işyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kalmalarına göre çalışmamayı isteme durumlarının dağılımı.....	65
Tablo 31. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, İş Güvenliği Kanunu ve hakları konusundaki bilgisine göre iş kazası geçirme durumunun dağılımı	66
Tablo 32. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, cinsiyetlerine göre sigara kullanım durumları.....	66
Tablo 33. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, çalışmaya başlama yaş aralığına göre sigara kullanım süresi.....	67

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. Çalışma durumuna göre okula devam eden ve etmeyen çocuklar, 2012, TÜİK	27

KISALTMALAR LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
BM:	Birleşmiş Milletler
ÇHS:	Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇSGB:	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
ILO:	Uluslararası Çalışma Örgütü
IPEC:	Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TMK:	Türk Medeni Kanunu
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF:	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WHO:	Dünya Sağlık Örgütü

1. ÖZET

Çocuk işçiliği, çocuk sağlığını ve gelişimini bozan evrensel bir sorundur ve genellikle pek çok faktörün birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında yoksulluk en sık sebeptir. Çocuklar yemek ve barınma gibi temel gereksinimlerini karşılayabilmek için çalışmak durumunda kalmaktadır.

Dünyada ve ülkemizde, çocuk ve genç işçilerin çalıştırılma usul ve esasları, alacakları ücretler ile çalışma ve ara dinlenme süreleri ulusal/uluslararası sözleşmeler, kanunlar ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. TÜİK, 2012 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre; Türkiye' de çalışan çocuk sayısı 6-14 yaş grubunda 292 bin kişi, 15-17 yaş grubunda 601 bin kişi ve toplamda 893 bin kişi olarak belirlenmiştir.

Tanımlayıcı türdeki bu araştırmanın evrenini Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıtlı bulunan 14-19 yaş grubu 230 çocuk oluşturmaktadır. Mesleki Eğitim Merkezine kaydı bulunmasına karşın, aktif olarak eğitime devam etmeme ve araştırmaya katılmayı kabul etmemeden dolayı araştırmanın yapıldığı tarihlerde 138 çocuğa ulaşılarak anket formu uygulanabilmektedir. Ankete katılım oranı %60 olmuştur.

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından literatür taranarak oluşturulan, 55 soru ve dört bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Anket uygulaması, araştırmaya katılan 14-19 yaş grubu çocukların sözlü onamı alınarak, sadece gönüllü olan kişilere yapılmıştır. Bu araştırmanın saha çalışması 04 Nisan – 29 Nisan 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Öğrencilerin %68,8'i erkek olup, yaş ortalamaları $17,77 \pm 1,14$ (min.15, maks. 19) ve %54,3'ü ortaokul mezunudur.

Öğrencilerin %48,9'u 13 ila 15 yaş aralığında çalışmaya başladığını ifade etmiştir. Günlük ortalama çalıştıkları süre $11,54 \pm 1,45$ (min. 8, maks. 15) saat, çalışmaya başlama yaş ortalamaları ise $14,94 \pm 1,94$ (min. 9, maks. 19) olarak bulunmuştur. Çalışmaya başlama yaş aralığı cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde, kadınların erkeklere göre daha ileri yaşlarda çalışma hayatına katıldığı tespit edilmiştir ($p < 0.05$).

Araştırmamız verilerine göre öğrencilerin %86,2'si “çalışmaya başlamada kendi kararınız etkili oldu mu” sorusuna evet cevabını vermiştir.

Araştırma kapsamına alınan kadın öğrencilerin %83,7'si “kadın kuaförlük” hizmetlerinde çalıştığını belirtirken, erkek öğrencilerin %47,4'ü “makine/el aletleri bakım ve tamiri” alanında çalıştığını belirtmiştir. Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin; %42,8'i “çalışıyor olma durumunun kendilerine bedenen ve ruhen zarar verdiğini” düşünmektedir.

Öğrencilerin; %56,5'i işveren/diğer çalışanların muamelesini iyi olarak değerlendirirken, %9,4'ü işveren/diğer çalışanlar tarafından fiziksel veya sözel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Öğrencilerin, işyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kalmalarına göre çalışmayı isteme durumları değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak bu tarz durumlara maruz kalmayanların, kalanlara oranla çalışmaya daha istekli oldukları belirlenmiştir ($p < 0,05$).

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin; %63'ü sigorta işlemlerinin sorunsuz işletildiğini, %23,2'si iş sağlığı ve güvenliği konularında eğitim aldığını ifade etmiştir. Öğrencilerin; %34,8'i çalışma hayatında en az bir kere iş kazası geçirdiğini belirtirken, iş kazası geçirdiğini beyan edenlerin %62,5'i İş Güvenliği

Kanunu ve haklarınız konusunda bilginiz var mı sorusuna “hayır” cevabını vermiştir.

Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin; %39,1’i her gün sigara içtiğini ifade etmiştir. İstatistiksel olarak değerlendirildiğinde, erkekler lehine cinsiyet ve sigara içimi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.05$).

Sonuç olarak; yasal olmayan çocuk işçiliğinin önlenmesi için ailelerin eğitim ve gelir düzeylerini yükseltecek, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldıracak sosyo-ekonomik önlemler alınmalıdır. Mesleki eğitim bazında devam eden uygulamaların, çalıştırılma usul ve esasları, işe kabul şartları, alacakları ücretler, iş ve işyerinin iş sağlığı ve güvenliği açısından uygunluğu ile çalışma ve ara dinlenme süreleri etkin bir şekilde denetlenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan çocuk, çocuk işçi, çocuk istihdamı.

2. ABSTRACT

Socio-Economic Assessment Of 14-19 Age Group Children Employed At Elazig Vocational Training Center

Child labor is a universal problem, which destroys health and development of child and mostly emerges with combining many factors. The most often reason among these factors is poverty. Children have to be working to supply their essential requirement such as nutrition and accommodation.

Wages and working conditions of child and young workers are defined by national/international agreements, laws and regulations in the world and in our country. According to results of 2012 TUIK Child Labor Survey, number of worker children is determined as 292.000 at ages 6-14, 601.000 at ages 15-17 and at total 893.000 in Turkey.

The universe of this descriptive study consists of 230 children with 14-19 ages registered at the Elazig Vocational Training Center. Despite of registration to the Vocational Training Center, only 138 children could be reached questionnaire form could be applied on the date of the survey because of lack of continuity to education and refusing to attend the survey. The participation rate in the survey has been at 60%.

In this research, as a data collection tool, the researchers used a questionnaire form consisting of 4 parts and 55 questions.

Survey is conducted by having verbal confirmation from attendants who are at ages 14-19, and only conducted on volunteers. Fieldwork of this research is conducted between 04 April 2016 and 29 April 2016.

68,8% of students are male and their age average is $17,77 \pm 1,14$ (min. 15, max. 19) and only 54,3% of them is graduated from secondary school.

48,9% of the students has stated that they have started to work in the age of 13 to 15 years.

Average working hours per day is $11,54 \pm 1,45$ (min. 8, max. 15) hours, age average for starting to work is determined as $14,94 \pm 1,94$ (min. 9, max. 19). If the case is considered depending on gender for age of starting to work average, it was found that women participated in working life at a higher age than men work ($p < 0.05$).

According to our research data, 86,2% of students has given answer yes to question “was your decision efficient on starting to work”.

87,3% of women students who are participated to the research indicate that they work for “hairdresser services”, 47,4% of men students indicate that they work in “machine/hand tool maintenance and repair” field. 42,8% of students who are participated to the research think “case of working damages themselves physically and psychologically”.

While 56,5% of students states behaviors of employee/co-workers are nice to them, 9,4% of students declare that they are being exposed to physically and verbally harassment by employee/co-workers. Assessing of will to work of students depending on being exposed to physically and verbally harassment by employee/co-workers, statistically who are not being exposed to such situation is more eager to work then who are being exposed ($p < 0.05$).

63% of students have expressed that insurance progress has been without problem, 23,2% of students have expressed that they have been trained on

occupational health and safety. 34,8% of students have stated that at least once they have had occupational accident, 62,5% of them have given answer no to question” do you know about your rights and Occupational Safety Law”.

39,1% of students have expressed that they smoke daily. While assessing statistically, there is a meaningful difference on smoking on behalf of men ($p < 0.05$).

As a conclusion, to prevent illegal child labor, socio-economic precautions need to be taken which can increase level of income and education, extinguish unfair distribution of income. Continuing application based on occupational training, procedure and principle of employing, condition to be accepted for a job, wages, suitability for occupational health and safety of work and workplace, working and break hours need to be efficiently inspected.

Keywords: Working child, child labor, child employment.

3. GİRİŞ

İnsanın gelişim evrelerinde çocukluk dönemi önemli bir yere sahiptir. Çocukluk dönemindeki yetiştirme şartları ve bu dönemde görülen eğitim yetişkinlik evresinde yaşam kalitesinin belirleyicisi olur. Çocukların çalışması durumu; psiko-sosyal ve bedensel gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca çocuğun çalışmak zorunda olması nedeniyle eğitim hayatına devam edememesi, yaşamının geri kalanını gerekli donanımdan yoksun, niteliksiz bir birey olarak geçirmesine neden olmaktadır. Bunun yanında çalışan çocukların her türlü ihmal ve istismara karşı savunmasız durumda olduğu gözlemlenmektedir (1).

Çocukların çalıştırılması ve çocuk emeğinin yaygın olarak farklı alan ve işbirliğinde kullanılması hem evrensel hem de ulusal bir sorundur. Çalışan çocuk veya çocuk işçi kavramları; 15 yaşından küçük, fiziksel ve ruhsal açıdan gelişimini tamamlamamış, yaşlıları gibi eğitim hayatına devam etmesi ve oyun oynaması gerekirken, ailesine ekonomik olarak katkıda bulunmak için çalıştırılan, para kazanmak zorunda bırakılan çocukları tanımlamak için kullanılmaktadır. Sokakta çalıştırılan, dilendirilen, zorla fuhuş yaptırılan pek çok çocuk da bu grupta yer almaktadır (2).

Çocuk emeğinin kullanımına gelişmiş ülkelerde de rastlanmakla birlikte sorun gelişmekte olan ülkelerde çok daha yaygındır. Birçok araştırmada yoksulluğun artışı ile orantılı olarak çocukların çalıştırılma eğiliminin de yaygınlaştığı tespit edilmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)' nün verilerine göre dünya genelinde çalıştırılan yaklaşık 352 milyon çocuk işçinin neredeyse tamamı yoksul ülkelerde yaşamaktadır. Çalıştırılan çocuk nüfusunun dağılımına

bakıldığında Asya ülkeleri ilk sıralarda yer almaktadır. ILO'nun tahminlerine göre Asya kıtasındaki çocuk işçi nüfusu, dünya genelindeki toplam nüfusun %61'ini oluşturmaktadır. Asya kıtasını %32 ile Afrika ve %7 ile Latin Amerika takip etmektedir **(3)**.

Türkiye, kırdan kente göçü ve tarıma dayalı ekonomiden sanayi ekonomisine geçişi yaşayan bir ülkedir. Bu süreçte; hızlı nüfus artışı, göç, dengesiz gelir dağılımı, yüksek enflasyon, bütçeden sağlık ve eğitime ayrılan payın yetersiz oluşu, nüfusun büyük bir kısmının sosyal güvenlikten yoksun olması gibi olumsuz koşullar yaşamı güçleştirmekte; geçim sıkıntısının artmasıyla çocuklar aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla eğitimlerini yarıda bırakıp, yaşlarına uygun olmayan işlerde çalışmaya başlamaktadır **(4)**.

Çocuk fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişim dönemlerini tamamlamamıştır bu nedenle özellikle çalışma hayatındaki çeşitli faktörler, çocuğun her anlamda gelişimini olumsuz etkileyebilecek unsurları içermektedir. Çocuk işçiliğinin çocuğun gelişimi bakımından doğurduğu sakıncalar açıktır. Fakat Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerin mevcut sosyo-ekonomik yapısı ve kültürel değerleri, bu sorunu kısa vadede çözümlmeye engel olmaktadır **(4)**.

Her ne sebeple olursa olsun, çocukların çalıştırılması, eğitim hayatından uzaklaşmalarına, fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin olumsuz etkilenmesine ve çeşitli istismarlara uğramalarına neden olmaktadır. Çocuk emeğinin istismar edildiği mevcut yapı, çalışan çocuklar konusunun ayrıntılı bir şekilde ele alınmasını, bu çocukların sorunlarının çözümlenmesi için yöntemlerin bulunmasını, çocuk

işçiliğine karşı mücadelede rolleri bulunan kişi, kurum ve kuruluşların çalışmalarını yoğunlaştırmalarını gerektirmektedir (4).

3.1. Kavramlar

Çocuk

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'na 1989 yılında kabul edilen ve Türkiye'nin de onayladığı BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde, daha erken yaşta ergin olma durumu dışında 18 yaşından küçük herkes çocuk kabul edilmektedir.

Risk Altındaki Çocuk

Türk Medeni Kanunu, Aile Mahkemeleri Yasası, Çocuk Koruma Kanununa göre; *"Bedensel ve zihinsel gelişimi tehlike altında olan veya manen terk edilmiş küçük"* olarak tanımlanmaktadır.

Ayrıca BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan 4 temel hakkın herhangi birini kullanamayan her çocuk risk altında olarak kabul edilmelidir. Bu haklar; "yaşama, gelişim, korunma ve katılım" haklarıdır.

İşçi ve İşgücü

Türk Dil Kurumuna göre işçi tanımı; *"başka birinin yararına bedenini, kafa gücünü, el becerisini veya başka bir yeteneğini kullanarak ücret karşılığı çalışan kimse"* dir.

İşgücü ise; *"belli bir dönem içinde ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi amacıyla emek arzında bulunan çalışma çağındaki nüfusu kapsamaktadır. İşgücü, istihdamda olanlar ile işsizlerin toplamıdır"* olarak ifade edilmektedir (5).

Çocuk İşçi

“Çocuk işçi” ve “çalışan çocuk” kavramları, farklı sosyal yapılara sahip toplumlarda farklı anlamlara gelmektedir. Genellikle, hayatını kazanmak veya aile bütçesine katkı sağlamak için çalışma hayatına dahil olan 18 yaşın altındaki bireyler “çalışan çocuk” ya da “çocuk işçi” olarak ifade edilmektedir (6).

ILO ise, 15-24 yaş grubunda çalışan bireyleri genç işçi olarak kabul ederken, 15 yaşın altında çalışanları “çocuk işçi” veya “çalışan çocuk” olarak adlandırmaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu da ILO’nun ayrımını dikkate alarak; 15 yaşına kadar çalışan bireyleri çocuk işçi, 15-18 yaş arasında çalışanları ise genç işçi olarak kabul etmiştir (7).

Tehlikeli Çocuk İşçiliği

"İş yerlerindeki sağlık ve güvenlik standartlarının ve çalışma koşullarının kötü olması sonucunda çocukların yaşamlarını kaybetmelerine, sakatlanmalarına ya da hastalanmalarına neden olan çalışma biçimleri" tehlikeli çocuk işçiliği olarak tanımlanmaktadır (8).

ILO tarafından 1999 yılında kabul edilen “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi” ile tanımlanan kötü işlerde çocukların hiçbir şekilde çalıştırılmayacakları kabul edilmiştir. Bu kötü işler arasında kölelik, çocuk kaçakçılığı, çocuk askerlerin kullanılması, çocukların ticari cinsel istismarı, fuhuş ve küresel anlamda tüm tehlikeli çocuk işçiliği biçimleri sayılabilir (1).

Çocuk İhmal ve İstismarı

İhmal; *çocuğun sağlık, eğitim, her türlü çevresel tehlikeden korunma, denetim, fiziksel gereksinimler, duygusal destek, güven, dokunulma, kendini değerli görme, sosyalleşme gibi temel gereksinimlerinin onun bakımını üstlenenler tarafından karşılanmamasıdır (9).*

İhmal her zaman somut bir zarar oluşturmaya da zarar olasılığı taşıyan önemli bir durumdur ve genellikle talihsiz bir sonla bitmiyorsa bu olgular tespit edilemez (9).

İstismar; *çocuğa karşı uygulanan, sağlık ve/veya gelişimine zarar veren her türlü tutum* olarak tanımlanır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise çocuk istismarını *"çocuklara sorumluluk, güven ya da güç ilişkisi içerisinde; bedensel ve/veya psikolojik sağlıklarına zarar verecek, gelişimlerini aksatacak biçimde uygulanan her türlü fiziksel, duygusal ya da cinsel tutum, ihmal ve ticari amacı olan sömürü"* olarak tanımlamaktadır (10).

3.2. Çocuk İşçiliğine Genel Bakış

3.2.1. Çocuk İşçiliğinin Tarihçesi

Çocukların çalıştırılması tarihin her döneminde gözlenen bir olgu olmasına rağmen 16.yy.'da Amerika'da köle ticareti ve 18-19. yy.'da İngiltere'de Sanayi Devrimi ile birlikte çok daha trajik boyutlara ulaşmıştır. Sanayi Devrimi döneminde İngiltere'de fabrikalarda çalışan işçilerin üçte ikisini kadın ve çocuklar oluşturmuş ve çocukların yaşları altıya kadar inmiştir. Ayrıca çalışma saatleri günde 15-18 saati bulmuştur. 1730-1779 yılları arasında Londra'da ölen insanların yarısını beş yaşın altındaki çocuklar oluşturmaktadır (11).

1802 yılında İngiliz Parlamentosu çocukların çalıştırılması konusunda ilk resmi düzenlemeyi yaparak “Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlığı Hakkında Yasa” yı kabul etmiştir. Yasa, hem çocukların korunması gerektiğini ifade etmiş hem de çocukların o tarihe kadar hangi şartlarda çalıştırıldığını açık bir şekilde ortaya koymuştur (1).

20. yüzyıla kadar yapılan düzenlemeler bu yasa ile sınırlı kalmıştır. Ancak ILO’nun kurulmasından sonra bu alanda yürütülen çalışmalar hız kazanmıştır. Yürütülen çalışmalar kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir: (1)

- ✚ ILO, 1919 yılında çocuk işçiliği hakkında ilk sözleşme olan “En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi” ni kabul etti. Sözleşmeyi takiben kabul edilen dokuz diğer sözleşmede daha farklı sektörlerdeki en az çalışma yaşı düzenlendi.
- ✚ 1973 yılında “138 Sayılı En Az Çalışma Yaşı Sözleşmesi” ile ekonomik sektörlerin tamamında çalışan çocuklar aynı kapsam altına alınmış oldu.
- ✚ BM Genel Kurulu 1989’da çocuk hakları konusunda kabul edilen en kapsamlı sözleşme olan “BM Çocuk Hakları Sözleşmesini” kabul etti.
- ✚ Çocuk işçiliği ile mücadele eden ulusal programlara uluslararası bir destek sunmak amacıyla 1992 yılında ILO, Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Programı’nı (IPEC) başlattı.
- ✚ 1995’te Kopenhag Sosyal Gelişme İçin Dünya Zirvesi’nde bildiri ve eylem planı kabul edildi ve bu sayede çocuk işçiliğinin yasaklanması için bütün ülkelere çağrıda bulunuldu.

✚ 1998’de ILO, İşyerinde Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi’ni kabul etti.

Bu bildirge ile ILO üyesi bütün devletlerin çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak konusunda sorumlu olduğu ifade edildi.

✚ ILO 1999 yılında 182 sayılı Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ile 190 sayılı tavsiye kararını kabul etti.

Tüm bunlar çocuk işçiliğinin artık ulusal bir sorun olmadığını göstermektedir. Bu nedenle alınacak önlemler ve gerçekleştirilecek uygulamalar da keyfi olamaz. Uluslararası yaptırımı olan yasal düzenlemeler ve ülkelerin uygulamakla yükümlü oldukları çalışma alanları oluşturulmuştur.

3.2.2. Çocuk İşçiliğinin Nedenleri

Çocukların çalışma olgusuna yaklaşırken, ülkelerin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel şartlarını ortaya koymak, konuyu çeşitli boyutlarla ele almak gerekmektedir. Çocuk işçiliğinin temel nedenleri yoksulluk, göç, geleneksel bakış açısı, eğitim olanaklarının yetersizliği, işsizlik, işverenlerin çocuk işgücüne talebi, mevzuatın yetersizliği ve etkin bir şekilde uygulanmamasıdır. Bu nedenlerin her biri diğerinin hem nedeni hem de sonucu olabilmektedir ve böylece mevcut durum bir kısır döngü halini almaktadır (12).

Çocuk işçiliği sorunu büyük oranda ülkelerin sahip olduğu yapısal problemlerden kaynaklanmaktadır. Çocukların çalışma yaşamında yer almasının en temel nedenlerinden biri olarak “yoksulluk” kabul edilmektedir. Yoksulluk ise bozuk gelir dağılımı, asgari ücretin yetersiz oluşu, işsizlik, kaynakların üretken kullanılmaması, hızlı nüfus artışı, kayıt dışı ekonomi, teknolojik gelişmelerin

sağlanamaması, bölgelerarası gelişmişlik farkları ve göç gibi birçok farklı unsura bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (12).

Sanayileşme ve buna bağlı olarak yaşanan göçler, bölgeler arası gelişmişlik farkları, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, işsizlik, sosyal güvenceye sahip olamama vb durumların tetiklemesi sonucu çocuklar *"hane halkı gelirine katkıda bulunmak, hane halkının ekonomik faaliyetine katkıda bulunmak, aile isteği, iş öğrenmek ve meslek sahibi olmak"* gibi nedenlerle çalışma hayatına erken yaşta atılmaktadır (13).

Çocukların çalıştırılmasının en önemli nedenlerinden biri de *"eğitime ilişkin problemler"* dir. Ülkenin eğitim imkanlarının sınırlı olması, eğitime ilişkin alt yapının yetersiz oluşu ve diğer birçok faktörün birleşmesi ile zorunlu eğitim sistemine dahil olamayan çocukların sayısı artmakta ve bu çocuklar erken yaşlarda ekonomik hayatta faaliyet göstermeye başlamaktadır (1).

Çocuğun özellikle kırsal kesimde anne babaya güvence olarak görülmesi ve bunun sonucunda ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılması, bu konuda toplumda yaygın olan *"geleneksel bakış açısı"* nın sonucudur. Ayrıca bazı aileler, çocuklarının meslek öğrenerek bu sayede gelecekte iş bulma ihtimalini arttırmak için, onları çalışma hayatına yönlendirmektedir (12).

Yapısal nedenlerin dışında işverenlerin çalıştırmak üzere çocuk işçileri tercih etmesi de çocuk işçiliğinin yaygınlığında etkili olmaktadır. Bunun nedeni çocuk işçinin her zaman için *"ucuz işgücü"* olarak görülmesidir. Çocuklar genellikle kayıt dışı çalıştırıldıkları ve haklarını aramak konusunda daha bilgisiz oldukları için işverenler tarafından tercih edilmektedirler (14).

Çocuklara ilişkin çalışma, eğitim gibi konularda yaşanan "*mevzuat eksiklikleri ya da mevzuatın etkin uygulanamaması*" da çocukların çalıştırılmasında önemli bir neden olarak kabul edilir. Çocukların yaygın şekilde istihdam edildiği küçük işletmeler, tarım ve sokakta yürütülen işler ile ücretsiz ev hizmetlerinin İş Kanunu'nun kapsamı dışında olması, kanun kapsamında olan işyerlerinin denetiminin etkin bir şekilde yapılamaması, cezai uygulamaların yetersizliği, denetim yapan kurum ve kişilerin denetimlerde çocuk işçiliğini göz ardı eden yaklaşım tarzları ve yetersizlikleri bu alandaki ciddi sorunlardır **(15)**.

Özellikle en kötü biçimleriyle çocuk işçiliği olarak kabul edilen; çocukların her türlü kölelik biçiminde, pornografik olarak ya da askeri alanlarda çalıştırılmasını tetikleyen nedenler arasında; savaş, açlık sınırının altında yaşam şartları, anne-baba bakımından ve devlet korumasından yoksun olma durumları sayılabilmektedir **(14)**.

3.2.3. Çocuk İşçiliğinin Sonuçları

Çalışma yaşamı çocuğun fiziksel, ruhsal, toplumsal ve ahlaki açıdan gelişimi üzerinde olumsuz etkiler bırakır. En somut olan etkiler fiziksel gelişim üzerinde gözlemlenmektedir. Ağır fiziksel güç gerektiren bedensel çalışmalar çocuğun biyolojik açıdan gelişimini geride bırakarak bedeninde kalıcı hasarlar oluşturabilir. Çocukların kötü koşullar altında çalışması, psikolojik gelişimlerini de olumsuz etkiler **(16)**.

Çocuk işçiliği aynı zamanda küçüğün eğitim hayatını da aksatan bir olgudur. Eğitimini tamamlayamayan çocuğun hayatının geri kalanında toplumsal

kısır döngüden kurtularak kendini geliştirme ihtimali çok düşük olacağından, yaşamını belli bir çevrenin kalıpları arasında geçirmek zorunda kalacaktır **(1)**.

Çocuk işçiliği ile ilgili yapılan araştırmalarda, kesitsel ve retrospektif veriler çalışan çocukların bedensel gelişimlerinin çalışmayan yaşlıtlarına göre geri kaldığını ortaya koymaktadır. Bedensel geri kalma çoğunlukla vücudun dikey gelişiminde gözlemlenmektedir. Ayrıca çalışan çocukların bedenlerinde, aşırı yüklenmelerin derecesine göre deformasyonlar da meydana gelmektedir **(17)**.

Çalışma ve iş yaşamının bazı etkileri ise yıllar sonra kendini göstermeye başlar. Örneğin; iskelet ve kas sisteminde görülen bazı rahatsızlıklar, bazı kanser türleri ve beslenme bozukluklarına bağlı rahatsızlıklar bu grupta yer almaktadır **(18)**. Omurga ve kemiklerdeki yavaş ilerleyen yıpranmalara bağlı, postür ve yürüyüş bozukluklarının çoğunlukla orta yaşlarda ortaya çıkması da bu durumu kanıtlayıcı niteliktedir. Bu nedenle çocukların gelişim dönemlerinde çalışma yaşamına dahil olmasının kısa vadeli olduğu kadar uzun vadeli de yıpratıcı sonuçlarının bulunduğu açıktır **(17)**.

Aynı zamanda çalışan çocukların bu süreçte aile denetim ve korumasından uzak kalmaları güvenliklerini de tehlikeye atmaktadır. Bu durum çocukları her türlü sömürü ve istismara açık bir hale getirir. Çocuk, aile denetiminden uzakta ve kötü şartlar altında çalışırken uyuşturucu madde kullanma, suça yönelme gibi tehlikeler ile sıklıkla karşılaşır ve bunlara karşı savunmasız olur **(16)**.

Konu ülke ekonomisi yönünden ele alındığında, çocuk işçiliğinin yoksul ailelerin hayatta kalarak varlığını devam ettirme stratejisinin bir parçası olduğu görülmektedir. Bu da ücretlerin düşmesine neden olarak işçi havuzunu

genişlemesini sağlar. Çocuk işgücünün yaygınlığı ayrıca işverenleri farklı teknolojilere yatırım yapmaktan da caydırabilir (19).

3.3. Türkiye Perspektifinde Çocuk İşçiliği

3.3.1. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Genel Durumu

Türkiye, kırdan kente göçü ve tarıma dayalı ekonomiden sanayi ekonomisine geçişi yaşayan bir ülkedir. Bu süreçte; hızlı nüfus artışı, göç, dengesiz gelir dağılımı, yüksek enflasyon, bütçeden sağlık ve eğitime ayrılan payın yetersiz oluşu, nüfusun büyük bir kısmının sosyal güvenlikten yoksun olması gibi olumsuz koşullar bireylerin yaşamını güçleştirmekte; geçim sıkıntısının artması ile birlikte çocuklar aile bütçesine katkıda sağlamak amacıyla eğitimlerini yarıda bırakıp, yaşlarına uygun olmayan işlerde çalışmaya başlamaktadır (4).

Türkiye’de çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri; sokakta çalışma, küçük işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma, aile işleri haricinde ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma şeklinde kendini göstermektedir (15).

Türkiye’de çocuk işgücünün kullanımı tarihsel açıdan değerlendirildiğinde; ilk örnekleri Osmanlı Devleti döneminde Ahi kurumlarında görülmektedir. Bu dönemde çocuklar çırak- kalfa- usta hiyerarşisi içinde, baba-evlat informel ilişkisi ile denetim ve gözetimi altında çalıştırılmakta idi. Ahi zaviyelerinde çıraklar ahlak ve fazilet eğitimi de alırlardı. Çırakların tamamı okuma yazma öğrenirdi ve her usta çırağının ahlakından sorumlu kabul edilirdi (15).

Tarımda aile temelli işlerde çalışan çocuklar, Osmanlı Devleti'nde sanayileşmeye geçiş ile birlikte sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaya başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ise çocuk işçiliği mesleki ve teknik eğitimin bir parçası olarak değerlendirilmiş ve yasal düzenlemeler yapılarak okul ve çevre ilişkilerine önem verilmiş ve bölgelerin eğitim ihtiyaçları dikkate alınmıştır (1).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından ILO/IPEC (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı) desteği ile Türkiye'de çalışan çocuklar ile ilgili veri tabanı oluşturmak, çocukların çalıştıkları sektörleri, çalışma koşullarını, sosyoekonomik durumlarını belirlemek amacıyla 1994, 1999, 2006 ve son olarak da 2012 yıllarında çocuk işgücü araştırmaları yapılmıştır.

2012 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında gerçekleştirilen “Çocuk İşgücü Anketi” sonuçlarına göre;

- 🇹🇷 Türkiye nüfusu 73 milyon 950 bin kişi ve 6-17 yaş grubundaki nüfus 15 milyon 247 bin kişidir. 6-17 yaş grubundaki çocuklar, mevcut nüfusun %20,6'sını oluşturmakta ve bu çocukların %66,5'i kentsel, %33,5'i kırsal bölgelerde ikamet etmektedir.
- 🇹🇷 2012 uygulamasına göre; 15 milyon 247 bin kişi olan 6-17 yaş grubundaki çocukların %91,5'i (13 milyon 950 bin kişi) okula devam ederken, %8,5'i (1 milyon 297 bin kişi) öğrenim hayatına devam etmemektedir.
- 🇹🇷 TÜİK, 2012 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre; ***"çalışan çocuk sayısı 6-14 yaş grubunda 292 bin kişi, 15-17 yaş grubunda 601 bin kişi ve toplamda 893 bin kişidir".***

Ekonomik faaliyetlerde çalışan 6-17 yaş grubundaki çocukların istihdam oranı %5,9 olarak bulunmuştur. Bu yaş grubundaki istihdam oranı 2006 yılı verilerine göre aynı seviyede kalırken, çalışan çocuk sayısında 3 bin kişilik bir artış gerçekleşmiştir. Çocukların istihdam oranı, 6-14 yaş grubunda %2,6, 15-17 yaş grubunda ise %15,6'dır. Türkiye genelinde 6-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların %44,8'i kentsel, %55,2'si kırsal bölgelerde yaşamaktadır ve %68,8'i erkek, %31,2'si ise kız çocuklarından oluşmaktadır (Tablo 1) (13).

Tablo 1. Çalışan çocuklar anket uygulama verileri, 2006, 2012, TÜİK

Göstergeler	2006 ⁽¹⁾		2012	
	(Ekim-Kasım-Aralık)		(Ekim-Kasım-Aralık)	
	(Bin Kişi)	(%)	(Bin Kişi)	(%)
6-17 yaş grubu nüfus	15 025	-	15 247	-
İstihdam (6-17 yaş)	890	100,0	893	100,0
Yaş grubu				
6-14	285	32,0	292	32,7
15-17	605	68,0	601	67,3
Cinsiyet				
Erkek	601	67,5	614	68,8
Kadın	289	32,5	279	31,2
Yerleşim yeri				
Kent	490	55,1	400	44,8
Kır	400	44,9	493	55,2
Sektör				
Tarım	326	36,6	399	44,7
Sanayi	275	30,9	217	24,3
Hizmet	289	32,5	277	31,0
İşteki durum				
Ücretli veya yevmiyeli	505	56,7	470	52,6
Kendi hesabına	24	2,7	10	1,1
Ücretsiz aile işçisi	362	40,7	413	46,2
İstihdam oranı (6-17 yaş)	-	5,9	-	5,9
6-14	-	2,5	-	2,6
15-17	-	16,6	-	15,6

⁽¹⁾ 2006 yılı sonuçları, 2008 bazlı nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Not: Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

3.3.1.1. Çalışma Nedenine Göre İstihdam Edilen Çocuklar

Türkiye’de çalışan çocuklar ile ilgili veri tabanı oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen "TÜİK Çalışan Çocuklar 2012" çalışmasında, çocukların çalışma

nedenlerini değerlendirmek için "toplam çocuk sayısı ile birlikte hanehalkı gelirine katkıda bulunmak / hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak / iş öğrenmek, meslek sahibi olmak / ailenin isteği / kendi ihtiyaçlarını karşılamak nedenlerine göre çalışan çocuk sayılarına" ulaşılmıştır.

📊 Anket sonuçlarına göre, ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri değerlendirildiğinde, 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma nedenleri arasında ilk sırada %41,4 ile “hanehalkı gelirine katkıda bulunmak”, ikinci sırada %28,7 ile “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak”, üçüncü sırada ise %15,2 ile “iş öğrenmek, meslek sahibi olmak” yer almaktadır.

📊 Çalışma nedenleri arasında ilk sırayı kentsel yerlerde %45,5 ile “hanehalkı gelirine katkıda bulunmak” alırken kırsal yerlerde %43,4 ile “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” almaktadır (Tablo 2) (13).

Tablo 2. Çalışma nedenine göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar, 2012, TÜİK (%)

Yaş grubu ve cinsiyet Age group and sex	Çalışma nedeni - Reason of working						
	Toplam Total	Hanehalkı gelirine katkıda bulunmak To contribute household income	Hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak To help in household's economic activity	İş öğrenmek, meslek sahibi olmak To learn a profession and building skills for a job	Ailenin isteği Due to family wish	Kendi ihtiyaçlarını karşılama To support him/herself	Diğer Other
Toplam - Total	100.0	41.4	28.7	15.2	6.0	6.8	1.8
6- 14	100.0	29.8	48.6	5.5	12.0	3.1	1.0
15-17	100.0	46.9	19.0	20.1	3.0	8.7	2.2
Kent - Urban	100.0	45.5	10.5	25.3	4.5	11.0	3.0
6- 14	100.0	39.2	29.1	13.9	8.9	7.6	0.0
15-17	100.0	46.9	5.9	28.3	3.1	11.8	3.7
Kır - Rural	100.0	37.9	43.4	7.1	7.3	3.4	0.8
6- 14	100.0	26.2	56.1	2.3	13.1	1.4	0.9
15-17	100.0	47.0	33.7	10.8	2.9	5.0	0.4

3.3.1.2. Çalışma Durumuna Göre Çocuklar

Türkiye’de çalışan çocuklar ile ilgili veri tabanı oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen "TÜİK Çalışan Çocuklar 2012" çalışmasında, çocukların çalışma durumlarını değerlendirmek için *"toplam çocuk sayısı ve ekonomik işlerde çalışan çocuk / ev işlerinde faaliyette bulunan çocuk / çalışmayan çocuk sayılarına"* ulaşılmıştır.

- 📊 6-17 yaş grubunda yer alan 15 milyon 247 bin çocuktan %5,9’u ekonomik bir işte çalışmakta, yani istihdam edilmektedir (893 bin kişi).
- 📊 2006 yılı uygulamasında 6-14 yaş grubundaki çocukların %2,5’i ekonomik bir faaliyette çalışırken, 2012 yılında bu oran %2,6’ya yükselmiştir. 15-17 yaş grubunda istihdam edilen çocukların oranı ise 2006 yılında %16,6 iken 2012 yılında ise 1 puanlık düşüşle ile %15,6’ya gerilemiştir (13).

3.3.1.3. İşteki Durumuna Göre Çalışan Çocuklar

Türkiye’de çalışan çocuklar ile ilgili veri tabanı oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen "TÜİK Çalışan Çocuklar 2012" çalışmasında, çocukların çalışma durumunu değerlendirmek için *"toplam çocuk sayısı ve ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan çocuk / kendi hesabına çalışan çocuk / ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocuk sayılarına"* ulaşılmıştır.

- 📊 Ekonomik işlerde çalışan çocukların %52,6’sı ücretli veya yevmiyeli olarak, %46,2’si ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.
- 📊 Çalışan çocukların işteki durumları 2006 yılı sonuçları ile karşılaştırıldığında ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan çocukların toplam

istihdam içerisindeki payı 4.1 oranında azalırken, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların payı 5.5 puan artmıştır (**Tablo 3**) (13).

Tablo 3. İşteki durumuna göre ekonomik faaliyetlerde çalışan çocuklar 2006, 2012, TÜİK

(Ekim-Kasım-Aralık - Oct.-Nov.-Dec.)		(Bin - Thousand)						
Yaş grubu ve cinsiyet Age group and sex	Toplam Total		İşteki durum Status in employment					
			Ücretli veya yevmiyeli Regular or casual employee		Kendi hesabına Self employed		Ücretsiz aile işçisi Unpaid family worker	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012	2006	2012
TÜRKİYE - TURKEY								
Toplam - Total	890	893	505	470	24	10	362	413
6 - 14	285	292	103	70	6	1	176	222
15 - 17	605	601	402	400	18	9	186	191
Erkek - Male	601	614	348	353	19	10	235	252
6 - 14	191	185	67	50	4	1	119	133
15 - 17	411	430	280	303	15	9	116	118
Kadın - Female	289	279	157	117	5	1	127	161
6 - 14	95	108	36	19	2	-	57	88
15 - 17	194	171	121	98	3	1	70	73

3.3.1.4. Ekonomik Faaliyet Kollarına Göre Çalışan Çocuklar

Türkiye’de çalışan çocuklar ile ilgili veri tabanı oluşturmak amacıyla gerçekleştirilen "TÜİK Çalışan Çocuklar 2012" çalışmasında, çocukların ekonomik faaliyetlere göre çalışma durumunu değerlendirmek için "*toplam çocuk sayısı ve tarım/sanayi/hizmet sektörlerinde çalışan çocuk sayılarına*" ulaşılmıştır.

🚦 Ekonomik işlerde çalışan çocukların %44,7’si tarım (399 bin kişi), %24,3’ü sanayi (217 bin kişi) ve %31’i hizmet (277 bin kişi) sektöründe faaliyette bulunmaktadır (**Tablo 4**) (13).

Tablo 4. Ekonomik faaliyet sektörüne göre çalışan çocuklar, 2006, 2012, TÜİK

(Ekim-Kasım-Aralık - Oct.-Nov.-Dec.)		(Bin - Thousand)						
Yaş grubu ve cinsiyet Age group and sex	Toplam Total		Ekonomik faaliyet kolu Branch of economic activity					
			Tarım Agriculture		Sanayi Industry		Hizmet Services	
	2006	2012	2006	2012	2006	2012	2006	2012
TÜRKİYE - TURKEY								
Toplam - Total	890	893	326	399	275	217	289	277
6 - 14	285	292	152	200	50	40	83	52
15 - 17	605	601	174	198	225	178	206	225
Erkek - Male	601	614	172	236	189	168	240	210
6 - 14	190	185	89	117	31	30	71	37
15 - 17	411	430	84	118	158	138	169	173
Kadın - Female	289	279	154	163	85	49	50	67
6 - 14	95	108	63	83	19	9	12	15
15 - 17	194	171	90	80	66	40	37	52

3.3.2.Çocuk İşçiliğinin Toplumsal Boyutu

Çocukların çalışma olgusuna yaklaşırken ülkenin sosyo-kültürel durumunun değerlendirilmesi ve bu durumun çocuk işçiliğine etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

3.3.2.1. Geleneksel Bakış

Türkiye’de özellikle kırsal bölgelerde geleneksel yaşam biçimi içerisinde çocuklar, tarım sektöründe aileleri ile birlikte çalışmaktadır. Tarım toplumuna özgü bir yaklaşımla ile çocuk işçiliği normal bir durum olarak görülmekte, hatta bazı durumlarda gerekli olduğu düşünülmektedir. Kentlerde eğitim masraflarının yüksek olması ya da eğitilmiş işgücünde devam eden işsizlik; aileleri, çocuklarını meslek edinmesi amacıyla çalıştırmaya yöneltmektedir. İki durumda da ailelerin çalışma hayatının çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmamaları, bu durumun devam etmesine sebep olmaktadır (20).

Leibenstein'in “Doğurganlığın Ekonomik Teorisi” ne göre, çocuğun ailesine üç faydası vardır. Birincisi, üretim aracı olarak faydası; ikincisi, sosyal güvenlik aracı olarak faydası; üçüncüsü ise çocuğun bir neşe kaynağı olarak görülmesinden kaynaklanan faydadır. Birinci fayda ekonomik, ikinci fayda ekonomik ve sosyal, üçüncüsü ise psikolojik açıdan değerlendirilmektedir. Ailede gelir seviyesi düştükçe, çocuğun faydası çoğunlukla ekonomik açıdan ele alınmaktadır. Düşük gelirli aileler, çocuğu bir üretim ve sosyal güvenlik aracı olarak kabul etmektedir. Ailede gelir seviyesi arttıkça, çocuğun aile için psikolojik bir doyum aracı olma özelliği ortaya çıkmaktadır (21).

Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmalarda, ailelerin büyük bir çoğunluğunun çocuğa ekonomik açıdan değer verdiği görülmektedir. Çocuğun çalışması kültürel anlamda kabul edilmekte ve faydalı bir durum olarak değerlendirilmektedir (22).

Bazı aileler, meslek edinmeleri ve gelecekte iş bulma ihtimallerini arttırmaları için çocuklarını, mobilya ve tamircilik gibi alanlara çırak olarak teslim etmektedir. Çocuğun çalışarak adam olabileceğini öngören bu yaklaşım, çalışmanın çocuğun eğitime katkı sağlayacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır (23).

Eğitim ve gelir seviyesi düşük olan aileler, çocuklarını okula göndermenin kısa veya uzun vadede maddi bir yarar sağlamayacağını düşünmektedir. Eğitim ve gelir seviyesi yüksek olan aileler ise çocuklarının okula devam ederek iyi bir meslek ve güzel bir gelecek sahibi olabileceklerine inanmaktadır (15).

3.3.2.2. Sanayileşme ve Göçün Etkileri

Göç; ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme eylemini ifade etmektedir. Nüfusun ülke içerisinde yer değiştirmesine iç göç, bir ülkeden başka bir ülkeye geçişe ise dış göç denilmektedir (24).

Türkiye, kırdan kente göçü ve tarıma dayalı ekonomiden sanayi ekonomisine geçişi yaşayan bir ülkedir. Bu süreç ve göç olgusu çocuk işçiliği problemini daha fazla gündeme taşımakta, özellikle bu gibi durumlarda aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla çocuklar eğitimlerini yarıda bırakıp yaşlarına uygun olmayan işlerde çalışmaya başlamaktadır (4).

3.3.2.3. Eğitim

Eğitim; bireylerde istenilen yönde davranış değişikliğini ifade etmektedir. Eğitimin temel amacı, bireyin ve toplumun istek ve ihtiyaçları paralelinde bireylerin ilgi ve yeteneklerini geliştirerek onları topluma kazandırmaktır (25).

T.C. Anayasasına göre; *“Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz, sekiz yıllık ilköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasızdır. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır. Devlet maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar”* (25).

Eğitim, altmış yıl önce İnsan Hakları Bildirgesinde temel bir hak olarak belirtilmiştir. Ancak hala yeryüzünde yaklaşık bir milyar insan okuma yazma becerilerinden yoksundur (25).

Bölgesel düzeyde; hizmetlere ulaşımındaki eşitsizlik (yoksulluk ve coğrafi nedenlerle) ve cinsiyet ayrımcılığı, etnik gruplara yönelik ayrımcılık ve özürlülere yönelik ayrımcılık, çocuğun nüfus kaydının olmaması, aile desteğinin olmaması, çocukların sömürüsü ve çocuklara çok erken erişkin görevlerin (iş hayatına atılmak gibi, erken yaşta evlilik gibi) yüklenmesi çocukları eğitim hayatının dışında bırakmaktadır (26).

Çocukları çalışma hayatından uzak tutmak için en etkili araç, onları eğitim sistemine daha uzun süre dahil etmektir. Beşeri yatırımların uzun vadede ancak en kesin sonuçları verdiği tüm dünyada kabul edilmektedir. Çocukların, zorunlu olan temel eğitim süresinin mümkün olduğunca uzatılması ile çalışma hayatına geç katılmaları sağlanmalıdır (20).

TÜİK tarafından gerçekleştirilen “Çalışan Çocuklar 2012” çalışması verilerine göre ; (13)

🚦 6-17 yaş grubundaki çocukların kentlerde %93,7’si, kırsal bölgelerde ise %87,1’i eğitim hayatına devam etmektedir. 2012 yılı itibariyle, 6-17 yaş grubundaki erkek çocuklarda okula devam etme oranı %91,9 iken, kız çocuklarında bu oran %91,1’dir.

🚦 Çalışan çocuklar anketinin gerçekleştirildiği dönemler itibariyle, 6-17 yaş grubundaki çocukların eğitime devam etme oranlarında zaman içinde artış

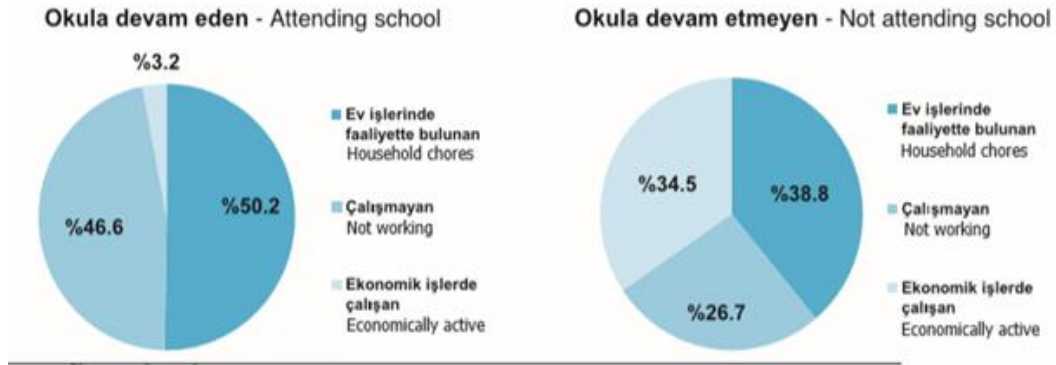
olduğu görülmektedir. 2006 verilerine göre %84,6 olan bu oran, 2012’de %91,5’e yükselmiştir.

- Okula devam eden çocukların oranı yaş grupları esas alınarak incelendiğinde; 2012 yılında 6-14 yaş grubu için %97,2 olan bu oranın, 15-17 yaş grubunda %74,7’ye düştüğü tespit edilmiştir.

Grafik 1’de okula devam eden/etmeyen çocukların çalışma durumları;

- Okula devam eden 13 milyon 950 bin çocuğun;
  - %3,2’si ekonomik işlerde, %50,2’si ev işlerinde çalışmaktayken,
  - %46,6’sı çalışmamaktadır.
- Okula devam etmeyen 1 milyon 297 bin çocuğun;
  - %34,5’i ekonomik işlerde, %38,8’i ev işlerinde çalışmaktayken,
  - %26,7’si çalışmamaktadır (**Grafik 1**) (13).

Grafik 1. Çalışma durumuna göre okula devam eden ve etmeyen çocuklar, 2012, TÜİK

TÜİK verileri de açıkça göstermektedir ki eğitime devam durumu ile çalışma durumu arasında belirgin bir ilişki vardır. Eğitim hayatına devam eden çocuklar, çalışma ortamından daha uzun süre uzak tutulabilmektedir. Bu duruma 1997’de gerçekleştirilen düzenleme ile zorunlu eğitimin beş yıldan sekiz yıla

çıkarılması ve buna paralel olarak ilgili yaş grubunda çalışan çocuk sayısının azalması örnek olarak verilebilir (23).

3.3.3. Çocuk İşçiliğinin Ekonomik Boyutu

Çocukların çalışma olgusu ele alınırken ülkenin sosyo-ekonomik durumunun değerlendirilmesi ve bu durumun çocuk işçiliğine etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

3.3.3.1. Yoksulluk

Yoksulluk genel olarak bir bireyin ya da toplumun ancak beslenme, giyim ve barınma gibi temel gereksinimlerini karşılayabilmesi ya da bunları karşılamakta dahi zorlanması durumudur. Yoksulluğun nedenleri arasında; işsizlik, gelir dağılımı adaletsizlikleri, hızlı nüfus artışı, göç, ekonomik krizler, ülke kaynaklarının verimli kullanılamaması, plansız kentleşme, kayıt dışı ekonomi gibi birçok faktör sayılabilmektedir (27).

Mutlak yoksulluk sınırı geri kalmış ülkeler için günlük bir dolar olarak kabul edilirken, gelişmekte olan çoğu ülke için iki dolar, Türkiye'nin de içinde yer aldığı Doğu Avrupa ülkeleri için dört dolar, gelişmiş ülkeler için ise 14,4 dolar olarak belirlenmiştir (28).

Yoksulluğun parasal tanımı dışında ortak özellikleri vardır. Yoksul çocuklar ve aileleri genellikle sağlık kurumlarından uzakta, yeterli ve temiz içme suyu ve sağlıklı çevre koşulları olmayan mahallelerde yaşamaktadırlar. Yoksul çocukların beslenme yetersizliği sonucu büyümeleri geri kalır, başta enfeksiyonlar olmak üzere daha sık hastalanırlar, ölüm oranları yüksek, anne babalarının eğitim

düzeyleri düşüktür, okula gönderilmezler ya da okulu erken bırakırlar, çocuk yaşta çalışma hayatında yer almaya başlarlar (27).

Türkiye genelinde “TÜİK İstatistiklerle Çocuk” verilerine göre; 2007 yılında toplam yoksul çocuk sayısı 7.253 ve yoksulluk oranı ortalama 32,8 iken; 2013 yılına gelindiğinde yoksul çocuk sayısı 7.393 ve yoksulluk oranı ortalama 32,55 olarak belirlenmiştir. Yaş gruplarına göre yoksulluk oranını ciddi bir değişiklik göstermemekle birlikte; yoksul çocuk sayısında düşüş gözlenmektedir (5).

Yoksul toplumlarda, yoksulluk şiddetindeki artışa paralel bir şekilde çocukların çalışmaya başlama yaşının düştüğü, günlük çalışma sürelerinin uzadığı ve çalışma şartlarının kötüleştiği görülmektedir. Standartların düşüklüğü nispetinde, çocuk işçilerin bedensel gelişimlerinin de kötüleştiği gözlemlenmektedir (3).

Yoksulluk sebebiyle aileler, çocuklarının eğitim masraflarını karşılayamamakta, çocukların okula devamı engellenmekte; yeterli eğitim alamayan çocuk aile bireyleri gibi gelecekte donanımsız bir yetişkin, düşük gelirli vasıfsız işgücü haline gelmekte, bu durum da yoksulluğu bir kısır döngüye dönüştürmektedir (4).

3.3.3.2. İşsizlik

Bireysel ve toplumsal bir sorun olan işsizliğin en genel tanımı “çalışma yeterliliğinde, isteğinde, çalışmaya hazır bir durumda bulunduğu halde cari ücret düzeyinde bir işe sahip olamama” şeklinde yapılmakta olup, bu tanım açık yani görünen işsizliği belirtmektedir (29).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş İstanbul Grup Başkanlığı'nın deri işkolunda çalışan çocuklar ile ilgili gerçekleştirdiği araştırmada, çocukların %91'inin annesinin, %44'ünün ise babasının işsiz olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler, ailenin yetişkin bireylerinin işsiz olmasının veya düzenli gelire sahip olmamasının, çocuk işçiliğini büyük bir ölçüde etkilediğini göstermektedir. Düşük gelirli ailelerde yetişkinlerin işsizliği, zorunlu olarak hanedeki küçükleri çalışmaya itmektedir (20).

3.3.3.3. İşverenin Ucuz İşgücü Talebi

1980'li yılların başından itibaren gelişmekte olan ülkelerin ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemesi nedeni ile bu ülkeler kendi aralarındaki rekabette üstünlük sağlayabilmek için işgücü maliyetlerini düşürme gereksinimi duymuşlardır. Özellikle emeğin yoğun olarak kullanıldığı sektörlerde çocuk işgücü talebinin artmasına neden olan bu oluşum, çocuk işgücü istihdam etmenin yanında bir sömürü aracı haline gelmektedir (30).

Çocuk işçiliğinin bir diğer nedeni de çocukların işverenler tarafından tercih edilme durumudur. Çocukların yaygın olarak istihdam edildikleri yerler, 507 Sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanunun 2. maddesinde tarif edilen üç kişinin çalıştığı iş yerleridir. Bu işyerlerinin denetiminin etkin bir şekilde yapılamaması çocuk işçiliğinin önlenmesini ve kontrol altına alınmasını zorlaştırmaktadır. İşgücü maliyetlerindeki yükseklik, çocukların ucuz ve uysal işgücü olarak görülmesi, işverenlerin çocuk istihdamının sakıncaları hakkında yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaması, küçük işletmelerin ekonomik olanaklarının yetersiz oluşu, işverenlerin çocuk işgücünü talep etmelerine sebep olmaktadır (20).

Ayrıca çocukların fiziksel özelliklerinin sağladığı bazı beceriler çocuk işgücü talebini arttıran önemli bir unsur olmuştur. El yapımı süs eşyaları, geleneksel dokuma ve örgü ürünleri üretiminde çocukların yetenekli olmaları, bu sektörler tarafından tercih edilmelerine neden olmaktadır (30).

Ayrıca ailelerin çocuklarını işletmelerinde ucuz iş gücü olarak görmeleri, çocuk işgücünün kullanılmasının bir diğer nedenidir. Aileler özellikle küçük işletmelerde çocuğu ucuz iş gücü olarak kullanmakta ve işletmenin gelecekteki yöneticisi olarak gördüğü için küçük yaşta işe alıştırmak amacıyla çocuğun çalışmasını olağan bir durum saymaktadır (30).

Sonuç olarak; işverenler, yetişkin işçilere nispeten daha düşük ücret ödedikleri, emir altında kolaylıkla tutabildikleri ve birtakım işlere yatkınlıkları nedeniyle çocuk işçi çalıştırmayı tercih etmektedirler. Ayrıca ekonomik şartlar kötüleştğinde, çocuk işçilerin işten çıkarılması sorun olmamaktadır. Genellikle yasa dışı olarak çalıştıkları için şikayette bulunamamaları da işverenlerin çocukları çalıştırmada etkili olmaktadır (30).

3.3.4. Çocuk İşçiliğinin Pediatrik Boyutu

Çocuk işçiliği olgusuna yaklaşırken, yapılan işin niteliğinin ve çalışılan ortamın şartlarının değerlendirilmesi ve çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerine etkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

3.3.4.1. Biyolojik Etkileri ve Büyüme Örüntüleri

Çalışma ortamları genel olarak işçi sağlığı ve iş güvenliği standartlarına uygun değildir. Çocukların uzun süre çalışmaları durumunda, meslek hastalığına yakalanma ve iş kazası geçirme riskleri artmaktadır (31). Yetersiz havalandırılan,

küçük, gürültülü çalışma ortamları çocukların sağlıkları ve güvenlikleri açısından riskler oluşturmaktadır. Örneğin; ayakkabı, deri, konfeksiyon sanayisinde yaygın bir şekilde kullanılmakta olan ilaç, solüsyon gibi yapıştırıcıların içindeki kimyasallar (hegzan, heptan, tolven, solvent); kalp ve akciğer hastalıklarına, karaciğer ve böbrek hastalıklarına, nörotoksisite ve tolvenli yapıştırıcılara bağımlılığa neden olabilmektedir (32).

2002 yılı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümünün Raporu verilerine göre, 6-17 yaş grubunda yer alan her 100 çocuktan en az biri, bir iş kazası veya mesleki hastalık geçirmiştir. Bu kazalarda ilk sırayı %26,1'le kırık çıkık, ikinci sırayı %19,5 ile burkulma-incinme, üçüncü sırayı ise %15'le enfeksiyon hastalıkları almaktadır. 19 yaşın altında, 1998 yılında 86, 1999'da 134, 2000'de 74 çocuk iş göremez duruma gelmiş ve 2000 yılında 14 çocuk hayatını kaybetmiştir (33).

ÇSGB tarafından soğuk ve sıcak metal, ağaç, şahsi hizmetler, hazır giysi, ayakkabı ve eşya üretimi, hazır kumaş ve deri giysi ve oto kaporta, boya, motor bakım ve onarım gibi 7 işkolunda ve 25 ilde gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre; çocukların yeterli alt yapısı bulunmayan, eski üretim tekniklerinin, koruyucusuz makinelerin, tezgahların, aletlerin ve parlayıcı, patlayıcı tehlikeli maddelerin kullanıldığı iş yerlerinde; yaşlarına, bedensel ve akılsal gelişimlerine, bilgi ve beceri düzeylerine uygun olmayan işlerde; çok düşük ücretlerle ve her türlü korumadan yoksun şekilde, gün boyu çalıştırılmakta olduğu tespit edilmiştir (34).

🚧 Kimyasal maddeler (asbest, benzen, kadminyum, krom vb.), çocukların çalıştığı birçok sektörde (madencilik, tarım, tekstil, boyacılık vb.) gerekli önlemler alınmaksızın yaygın olarak kullanılmaktadır. Bunun sonucunda; çocuklarda daha yoğun olmakla birlikte tüm çalışanlarda geçici veya sürekli hastalık, sakatlık ve ruhsal problemler (kanser, solunum yetmezliği, organ kayıpları, parkinson benzeri sendromlar vb.) meydana gelmektedir. **(Tablo 5)**

Tablo 5. *Çocuk işçiliğinde yaygın kullanılan toksik maddelerin sektörlere göre dağılımı ve etkileri, Türkiye Klinikleri Dergisi, 2008, 4(6):45

TOKSİK MADDE	KULLANILDIĞI YERLER	TOPLUMA ETKİLERİ
Asbest	Madencilik, yalıtım, tekstil	Asbestos, mesoteyoma
Benzen	Yakıtlar, çözücüler, yapıştırıcılar	Aplastik anemi, lösemi, nörotoksisite
Kadminyum	Aküler, piller, boyalar, seramik	Böbrek yetmezliği, kanser, amfizem
Krom	Deri boyama, metalürji	Bronşit, ülser
Manganez	Maden arıtımı	Parkinson benzeri sendrom
Pestisidler	Tarım	Solunum yetmezliği
Silika tozları	Duvar yapımı, cam üretimi, maden	Silikozis, Akc.Ca, silika-tbc
Nitrojen bileşikleri	Boya, gübre, anilin, patlayıcılar	Dermatit, solunum sıkıntısı

Tablo orijinalinden kısaltılmıştır*

Çalışma yaşamının insanın beden ve ruh sağlığı üzerinde kısa erimli etkileri olmakla birlikte, etkilerin büyük bir bölümü orta ya da uzun vadede ortaya çıkmaktadır. Fiziksel ve mekanik yüklenmelere maruziyetin, kas ve iskelet sistemi üzerindeki etkileri genellikle yıllar içerisinde kendini gösterir. Kesitsel olarak

toplanan verilerden hareketle fiziksel yüklenmelerin sağlık ve beden üzerindeki etkilerini tespit etmek çoğu zaman mümkün değildir (17).

Bunun yanında işyerlerinde çocukların karşılaştığı en önemli fiziksel tehlikelerden birisi de genellikle yetişkinler tarafından uygulanan şiddettir. Küçük ve kendini korumaktan aciz olan çocuklar fiziksel, sözel ve hatta cinsel anlamda kötü muameleye maruz kalabilmektedir (35).

Yapılan çalışmalara göre; çocukların çalışmaya başlama yaşı düştükçe, fiziksel büyüme açısından gözlenen gerilik artmaktadır. Japonya'da gerçekleştirilmiş bir araştırmada, 14 yaşından önce çalışmaya başlayan çocukların, 18 yaşından sonra çalışmaya başlayan yaşlıtlarından ortalama 4 cm daha kısa kaldıkları belirlenmiştir (36).

Tüm bu etkenler bir araya geldiğinde, küçük yaşlarda çalışmaya başlayan ve fiziksel güç gerektiren işlerde çalışan çocukların, bedensel ve fiziksel gelişimleri olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu etkilenme çoğunlukla bedensel gelişimin geri kalması şeklinde kendini göstermektedir (17).

3.3.4.2. Psikolojik Etkileri ve İhmal/İstismar Durumu

Çalışan çocuklar iş ortamından bedensel olarak etkilendikleri gibi çalışma durumundan kaynaklanan ruhsal ve sosyal problemler de yaşamaktadırlar. Küçük yaşlarda çalışmaya başlayan çocuk, aile geçimine katkı sağlayarak ağır bir sorumluluk yüklenmektedir. Bu sorumluluk çocuğun psikolojik gelişiminde önemli bir stres kaynağı oluşturur (17).

Küçük yaşta çalışmaya başlamak, örgün eğitimden uzak kalmak anlamına da gelmektedir. Okuldan uzak kalmanın, çocuğun gelişimi üzerinde birçok

olumsuz etkisi vardır. Mesleki açıdan bakıldığında bu durum, çalışan çocukların ileri seviyede eğitim görememeleri, gelişmeleri takip edememeleri ve dolayısıyla çalıştıkları alana özgün bir şekilde katkıda bulunamamaları anlamına gelmektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, çalışan çocuklar pasif uygulayıcılar olmaktan öteye geçemezler (17).

Çocukların yaptığı işler, ciddi psikolojik sorunlar ortaya çıkarabilmektedir. Çalışan çocukların sosyal ve psikolojik sorunları üzerine WHO öncülüğünde dört çocuk grubu üzerinde yapılan araştırmanın sonuçlarına göre:

İncelenen ilk grup, evlerde çocuk bakıcılığı ve ev işleri yapan çocuklardan oluşmaktadır. Bu çocukların içe kapanıklık, çekingenlik, yaşının altında gelişme, depresyon, aşağılık duygusu, ebeveynlere karşı çıkma sorunlarını yaşadıkları tespit edilmiştir (35).

İncelenen ikinci grup, ekili alanlarda ve çiftliklerde çalışan çocuklardan oluşmaktadır. Bu gruptaki çocukların yorgun, bezgin, kayıtsız ve içe dönük kendisini değersiz hissetme sorunları yaşadıkları gözlemlenmiştir (35).

İncelenen üçüncü grup; ayakkabı boyacısı, gazete satıcısı, sokak süpürücüsü, market ve/veya büfelerde satıcı, hırsızlık gibi yasa dışı işler yapan ve sokaklarda çalışan çocuklardan oluşmaktadır. Bu çocuklarda, düzenli yapısal etkinliklere karşı isteksizlik, aşırı yorgunluk, aşırı sigara ve alkollü içki tüketimi, zührevi hastalıklar, ailevi denetime karşı çıkma, yasa dışı işlere bulaşma, bedensel açıdan gelişememe sorunları görülmektedir (35).

İncelenen dördüncü grup ise; halı ve kibrit fabrikalarında çalışan çocuklardan oluşmaktadır Bu işler, sorumluluğu, dakiklikliği ve dikkati zorunlu

kıldığından çocuklarda büyük bir stres oluşturduğu ve duyguları körelttiği gözlemlenmiştir (35).

Ülkemizde çalışan çocuklarla ilgili yapılan bir çalışmada da; çocuklarda özsaygı eksikliği, utangaçlık, suçluluk hissinde artış, intihar düşüncesi, olumsuz sosyal tutumlar, özgüven eksikliği, depresyon, karşı cinsten çekinme, uyumsuzluk, anksiyete yaygın olarak gözlenen bulgular arasında yer almıştır. Ayrıca çocukların iş ortamında hata yapınca azarlandıkları ve kötü muamele ile karşılaştıkları, bu nedenle korku duygusunu yoğun olarak yaşadıkları tespit edilmiştir (6).

Sonuç olarak çocuk işçiliği; küçüğün biyolojik, psikolojik ve ekonomik olarak ihmal ve istismarının önünü açmaktadır. Çocuklar içinde bulundukları yaş dönemine uygun olmayan muameleler gördükleri ve bu döneme uygun olmayan şartlarda yaşadıkları/çalıştıkları için biyolojik ve psikolojik olarak içinde bulundukları gelişim dönemine uygun bir tablo sergileyemeyecektir.

3.4. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ HAKKINDA ULUSLARARASI VE ULUSAL

DÜZENLEMELER

Çalışan çocuklarla ilgili gerek uluslararası gerek ulusal birçok hukuki düzenleme ve çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada mevcut düzenlemeler "uluslararası mevzuat, ulusal mevzuat ve çocuk işçiliği ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar" başlıkları altında açıklanacaktır.

3.4.1. Uluslararası Mevzuat

Uluslararası düzenlemeler konu ile ilgili kabul edilmiş, uluslararası sözleşmeler ve diğer hukuksal metinlerden oluşmaktadır. Uluslararası

sözleşmeler; üye ülkeler tarafından onaylanarak yürürlüğe girmektedir. TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe giren uluslararası sözleşmeler, normlar hiyerarşisinde kanunlarla eşdeğer, bazı durumlarda ise daha üst seviyede bulunmaktadır.

3.4.1.1. Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi

II. Dünya Savaşı'nda, I. Dünya Savaşı'na oranla çocukların daha fazla şiddet ve zarara uğraması sebebiyle, bu felaketlerin tekrarlamaması için 1950 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi Sosyal Komisyonunca Çocuk Hakları Bildirgesi'nin son hali hazırlanarak, Çocuk Hakları Bildirgesi 20 Kasım 1959'da BM genel kurulunda oybirliği ile kabul edilmiştir (37).

Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi'nin özellikle 9. Maddesi çocuk istihdamına yönelik hükümler içermektedir: *"Çocuklar her türlü istismar, ihmal ve sömürüye karşı korunmalı ve hiçbir şekilde ticaret konusu olmamalıdır. Çocuk uygun bir asgari yaştan önce çalıştırılmayacak, sağlığını ve eğitimini tehlikeye sokacak fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini engelleyecek bir işe girmeye zorlanmayacak ve izin verilmeyecektir"* şeklinde ifade edilmektedir.

3.4.1.2. Çocuk Hakları Sözleşmesi

BM Genel Meclisi'nde 20 Kasım 1989'da kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) bugüne kadar 193 ülke tarafından onaylanarak, BM tarihinin en yaygın onaylanmış sözleşmesi olmuştur. ÇHS, ABD ve Somali dışında tüm dünya devletlerince kabul edilmiş tek uluslararası sözleşmedir (38).

Türkiye, 1990 yılında ÇHS'yi imzalamış ve 1995'te TBMM tarafından onaylanmıştır. Bu da sözleşmeyi Türkiye hukukunun bir parçası haline getirmiştir. ÇHS, 54 maddeden oluşmaktadır **(39)**.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk işçiliği ile ilgili olarak Türkiye için bir yol gösterici konumundadır. ÇHS'nin 32. Maddesi konuyla ilgili önemli bir dayanak oluşturmaktadır **(40)**:

1. Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.
2. Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemini alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar: İşe kabul için asgari yaş sınırı tespit ederler, çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin olarak gerekli düzenlemeleri yaparlar, kararların etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için gerekli yaptırımları öngörürler.

3.4.1.3. Avrupa Sosyal Şartı

5 Mayıs 1949'da Strazbourg'da kurulan Avrupa Konseyine 41 devletin üyeliği bulunmaktadır. Çocuk işçiliği sorunu, Avrupa Konseyinin temel belgelerinden biri olarak kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı'nda düzenlenmiştir **(1)**.

Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı'nı 1989 yılının haziran ayında kabul etmiş ve 7 Ağustos 1989 tarihinde resmi olarak yürürlüğe koymuştur **(1)**.

Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. Maddesi “Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkı” başlığı altında çocuk ve genç işçilerin çalışma koşullarını belirlemiştir: (38)

- ✚ Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu haricinde asgari çalışma yaşının 15 olmasını sağlamayı,
- ✚ Zorunlu eğitim çağında olanların eğitimden yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmaması,
- ✚ Genç çalışanlar ve çıraklara adil bir ücret ve diğer uygun ödeneklerden yararlanma hakkı verileceği,
- ✚ Çocukların ve gençlerin doğrudan veya dolaylı olarak bedensel ve ruhsal tehlikelere karşı özel olarak korunmalarının sağlanması, bu koşullardan bazılarıdır (38).

3.4.2. Ulusal Mevzuat

Türkiye, çocuk işgücüne ilişkin alınan uluslararası kararlara, uyum sağlayan bir ülkedir. Türk iş mevzuatına ve çocuk işgücüne yönelik mevzuat ve düzenlemelere, ILO ve dahil olunan diğer uluslararası yapılanmaların kıstasları hızla ve kolaylıkla yerleştirilmiştir. Böylece Türkiye'de çocuk işgücüne yönelik mevzuatın yasal çerçevesi oluşturulmuştur.

3.4.2.1. Anayasa

TBMM'nin onayından geçen bütün uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir. Çocuk ve gençlerin korunması hususu, Anayasa ile teminat altına alınmıştır.

Çocuğun çalıştırılması hususunda ise; **1982 Anayasasının 50. Maddesinde** *"Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar"* hükmü yer almaktadır **(1)**.

3.4.2.2. 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu; 15/7/2005 tarihli, 25876 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun; "korunmaya ihtiyacı olan, suça sürüklenen, kendisine karşı suç işlenen" çocukların korunmasına yönelik usul ve esasları düzenlemiştir. Bu amaçla kanunda korunmaya ihtiyacı olan çocuklar için alınacak tedbirlere yer vermiştir **(38)**.

Kanun çocuğu *"daha erken yaşta ergin olsa bile 18. yaşını doldurmamış kişi"* olarak tanımlamıştır. Kanun ile birlikte çocuğun yaşama, gelişim, katılım ve korunma hakları güvenceye alınmış; *"yarar ve esenliğinin gözetilmesi, ayrımcılığa tabi tutulmaması, kararların alınmasında ve uygulanmasında çocuğun kişiliği, yaşı ve gelişimine uygun eğitim, öğrenim ve toplumsal saygınlığının sağlanması"* ilkeleri yer almıştır **(38)**.

3.4.2.3. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu; 30/6/2012 tarihli, 28339 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun'un amacı; *"işyerlerinde iş sağlığı ve iş güvenliğinin sağlanması ve mevcut sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesi için işveren ve çalışanların görev, yetki, sorumluluk, hak ve yükümlülüklerini düzenlemektir"* şeklinde belirtilmiştir. **(41)**.

Bu Kanunun uygulanmasından sorumlu bakanlık; "Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı" dır. Kanun **-genç çalışan kavramı-** nı; *"On beş yaşını bitirmiş ancak on sekiz yaşını doldurmamış çalışan"* olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan hareketle kanun, 15 yaş altı çocukların çalışma durumunu kabul etmemektedir **(41)**.

Kanunda işverene çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir bunlardan biri; *"iş sağlığı ve güvenliği yönünden risk değerlendirmesi yapmak"* tır. Risk değerlendirilmesi yapılırken dikkat edilmesi gereken noktalar yine kanunda sayılmıştır. Bunlardan biri de ; *"genç, yaşlı, engelli, gebe veya emziren çalışanlar gibi özel politika gerektiren gruplardır"* **(41)**.

İşyerinde uygulanacak iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri, çalışma şekilleri ve üretim yöntemleri; çalışanların sağlık ve güvenlik açısından korunma düzeyini yükseltecek ve işyerindeki idari yapılanmanın her kademesinde uygulanabilir özellikte olmalıdır **(41)**.

3.4.2.4. 4857 Sayılı İş Kanunu

4857 Sayılı İş Kanunu; 10/6/2003 tarihli, 25134 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun çocuklara ilişkin asgari çalışma yaşı, ücretli izin, sağlık kontrolleri konularında düzenlemelere yer vermektedir **(42)**. 4857 Sayılı İş Kanunun çocuk işçiliği ile ilgili bazı maddeleri; **(42)**

Madde 71- On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler. On

dört yaşını doldurmamış çocuklar ise bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde yazılı sözleşme yapmak ve her bir faaliyet için ayrı izin almak şartıyla çalıştırılabilirler.

Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır. Çocuğun gördüğü iş onun okula gitmesine, mesleki eğitiminin devamına engel olamaz, onun derslerini düzenli bir şekilde izlemesine zarar veremez.

Zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış ve örgün eğitime devam etmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuz beş saatten; sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışanların ise günde beş ve haftada otuz saatten fazla olamaz. Bu süre, on beş yaşını tamamlamış çocuklar için günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir.

Yer ve su altında çalıştırma yasağı

Madde 72- Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde on sekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaktır.

Gece çalıştırma yasağı

Madde 73 - Sanayiye ait işlerde on sekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır.

Yıllık ücretli izin hakkı ve izin süreleri

Madde 53 -On sekiz ve daha küçük yaştaki işçilerle elli ve daha yukarı yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi yirmi günden az olamaz. Yıllık izin süreleri iş sözleşmeleri ve toplu iş sözleşmeleri ile artırılabilir.

4857 Sayılı İş Kanunu ile birlikte bu Kanuna istinaden çıkarılan *"Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği"* ile *"Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik"* te çocuk ve gençlerin korunması ile ilgili olarak ayrıntılı düzenlemeler yer almaktadır. Özellikle çocuk ve gençlerin iş sağlığı ve güvenliği bakımından korunmaları hususuna ağırlık verilmektedir (43).

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik; 6/4/2004 tarihli ve 25425 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 21/2/2013 tarihli ve 28566 sayılı Resmi Gazete'de yönetmelikte bir takım değişiklikler yapılmıştır (44).

Bu Yönetmeliğin amacı; *"çocuk ve genç işçilerin sağlık ve güvenliklerini, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişmelerini veya öğrenimlerini tehlikeye atmadan çalışma şekillerinin esaslarını belirlemek ve ekonomik istismarlarını önlemektir"* şeklinde ifade edilmiştir (44).

Yönetmelik; *"genç işçiyi 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış çalışan"* ve *"çocuk işçiyi 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış çalışan"* olarak tanımlamaktadır (44).

Yönetmelik, 4857 sayılı İş Kanununun 71 inci maddesi gereğince, 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçiler bakımından yasak olan işler ile 15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış genç işçilerin çalışmasına izin verilecek işler, 14 yaşını bitirmiş ve ilköğretimini tamamlamış çocukların

çalıştırılabilecekleri hafif işler ve çalışma koşullarına ilişkin usul ve esasları kapsamaktadır (44).

Yönetmelik kapsamında çocuk işçilerin “çalışma ve ara dinlenme süreleri, günlük çalışma sürelerinden sayılacak halleri, hafta tatilleri, ulusal bayram ve genel tatilleri, yıllık ücretli izin hakları, çalıştırılmayacağı işveren durumları, işverenle iş sözleşmesi ve belge yükümlülükleri” gibi konular hakkında da düzenleme yapılmıştır.

3.4.2.5. 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu

3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu; 19/6/1986 tarihli 19139 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun ile mesleki eğitim sistemi düzenlenmiştir. 29/6/2001 tarihinde bazı kanunlarda değişiklikler yapan 4702 Sayılı Kanun ile 3308 Sayılı Kanunda da birtakım değişiklikler yapılmıştır.

3308 sayılı Kanunun amacı; “*çırak, kalfa ve ustaların eğitimi ile okullarda ve işletmelerde yapılacak mesleki eğitime ilişkin esasları düzenlemektir*” şeklinde ifade edilmiştir. Çıraklık yanında, aday çıraklık uygulamasını da düzenleyen bu Kanuna göre; “*14 yaşını doldurmuş 19 yaşından gün almamış olmak, en az ilköğretim mezunu olmak ve bünyesi ve sağlık durumu gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olmak*” çıraklığa girişte aranan şartlardır. 4702 sayılı Kanun ile birlikte 19 yaşından gün almış ancak daha önce çıraklık eğitiminden geçmemiş olanların da çırak olabilmelerine imkan tanınmıştır (45).

Kanun ile aday çırak ve çıraklara ücretli izin verilerek, mesleki ve genel eğitim almalarına imkan tanınmaktadır. Bu eğitimin süresi haftalık 8-10 saat ile

sınırlandırılmaktadır. Kanunda pratik eğitimin işyerinde veya çıraklık eğitim merkezlerinde, teorik eğitimin ise eğitim kurumlarında ya da MEB'in uygun gördüğü işyerlerinde yapılabileceği belirtilmektedir (45).

Kanuna göre, aday çırak ve çırağa ödenecek ücretler bunların yaşlarına uygun asgari ücretin %30'undan az olamaz ve bu ücretler her türlü vergiden muaftır. Aday çırak ve çıraklar 506 sayılı SSK'nın iş kazası ve meslek hastalıkları ile ilgili hastalık sigortası hükümlerinden faydalanırlar. Aday çırak ve çıraklara işletmelerce her yıl 1 ay ücretli izin verilir (45).

3.4.3. Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı ve Diğer Çalışmalar

Çocuk işçiliği ile mücadele, ILO'nun çok önem verdiği konulardan biridir. Örgütün konu ile ilgili en temel belgeleri; çocuk işçiliğinin etkili biçimde ortadan kaldırılmasını amaçlayan 1973 tarih ve 138 sayılı "*Asgari Yaş Sözleşmesi*" ve 1999 yılında kabul edilen 182 sayılı "*Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesi*" dir. Örgüt ayrıca 182 sayılı sözleşmeyi tamamlayıcı nitelikte olan "*En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması için Acil Eyleme İlişkin Tavsiye Kararı*" nı yayınlamıştır (1).

1992-1993 yıllarından itibaren çocuk işçiliği konusu, ILO ölçeğinde gözetilmesi gereken bir konu olarak ele alınmış ve "*Çocuk işçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC)*" başlatılmıştır. IPEC Programı 1992 yılında Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya, Tayland ve Türkiye'de başlatılmış olup; bugün 87 ülkede program kapsamında çeşitli çalışmalar, kamu ve gönüllü kuruluşlar ile birtakım kilit gruplar tarafından yürütülmektedir (46).

ILO/IPEC kapsamında ilgili tüm kurum ve kuruluşların katkıları ile hazırlanan “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi” çocuk işçiliği ile mücadelede bir yol haritası niteliği taşımaktadır (1).

Programın uzun vadeli temel hedefi çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaktır. Kısa ve orta vadeli hedefleri ise çocukların korunması ve çalışma şartlarının iyileştirilmesidir. Vergi çalışmaları, kalkındırma, yasal reform, farkındalık yaratma ve sosyal mobilizasyon, çocukların tehlikeli işlerden çıkarılması ve rehabilitasyonu ile çocuk işçilerin aileleri için alternatifler yaratılması gibi faaliyetleri içerir (1).

2002 yılında düzenlenen konferansta ILO, 12 Haziran tarihini “Dünya Çocuk İşçiliği ile Mücadele Günü” olarak kabul etmiştir (1). Bu program çerçevesinde ulaşılan bazı sonuçlar;

- ✚ Zorunlu eğitimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması,
- ✚ Sokakta çalışan çocuklar için bakım merkezlerinin açılması,
- ✚ Meslek edindirme kurslarının düzenlenmesi,
- ✚ Sanayi sektöründe çalışan çocuklar için sağlık hizmetlerinin sunulması,
- ✚ İlköğretimi bitiren çocukların çıraklık eğitimi merkezlerinden yararlanmasının sağlanması,
- ✚ Küçük işyerlerini hedefleyen İş Yeri Danışma ve Denetleme Grubu’nun oluşturulması şeklinde sıralanabilir (47).

ILO/IPEC projelerinin dışında ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümünün yürüttüğü projeler de vardır. Bunlardan biri “Tarladan Okula Projesi”dir. Proje 2005 Eylül ayında ABD Çalışma Bakanlığı ve ILO desteği ile ÇSGB ve MEB

koordinasyonunda ve IMPAQ Firmasının ortak çalışması ile başlatılmıştır. Proje ile gezici ve mevsimlik tarım işlerinde çalışan veya çalıştırılma riski taşıyan 10.000 çocuğun temel ve mesleki eğitim almaları amaçlanmıştır. Proje, Ankara, Şanlıurfa, Gaziantep, Elazığ, Ağrı, Mardin illerinde 2004-2008 yılları arasında yürütülmüş, 26 Eylül 2008 tarihinde sona ermiştir. Proje süresince, 8.365 çocuk tespit edilmiş ve bu çocuklardan 5.571'i proje hizmetlerinden yararlanmıştır **(48)**.

Bu çalışmada Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne bağlı olarak çalışan çocuklara; çalışma şartları, çalışma durumunun oluşturduğu psiko-sosyal etkiler, çalışma durumu ve sigara kullanımı ilişkisi, çalışma durumuna ilişkin yasal haklarına ulaşılabilirlik düzeyi konularında sorular yöneltilerek, çocukların sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu sayede çocukları çalışma hayatına yönlendiren faktörler, çocuklara yönelik temel hak ve özgürlük ihlalleri, çalışma şartları ve çalışma ortamından kaynaklanan problemler tespit edilerek mevcut durumun iyileştirilmesi yönünde gerekli önlemler alınabilir.

4. GEREÇ VE YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Modeli ve Evreni

Tanımlayıcı türdeki bu araştırmanın evrenini Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıtlı bulunan 14-19 yaş grubu 230 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçim yöntemi kullanılmadan, evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak çocukların bir kısmına, Mesleki Eğitim Merkezine kaydı bulunmasına karşın aktif olarak eğitime devam etmeme ve çalışmaya katılmayı kabul etmemeden dolayı araştırmanın gerçekleştirildiği tarihlerde ulaşılammıştır. Sonuç olarak; 138 çocuğa ulaşılarak anket formu uygulanabilmiştir. Cevaplılık oranı %60 olmuştur.

4.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından literatür taranarak oluşturulan, 55 soru olup dört bölümden meydana gelen anket formu kullanılmıştır. Anketin birinci bölümü; çocukların yaş, doğum yeri, anne-baba mesleği, kardeş sayısı şeklinde sosyo-demografik sorular içermektedir. İkinci bölüm; işe alım, sigorta işlemleri, sağlık kontrolleri, çalışma süreleri sorumluluğu altındaki işler gibi çalışma durumuna ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Üçüncü bölüm; günlük aktiviteler, beslenme alışkanlıkları, gelecek beklentileri gibi sosyal hayata ilişkin sorulardan, dördüncü bölüm ise; çocukların çalışma durumu ve sigara kullanımı arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Anketin uygulanması için açıklamalar yapıldıktan sonra anket, katılımcılar tarafından gözlem altında doldurulmuştur.

Anket uygulaması, araştırmaya katılacak 14-19 yaş grubu çocukların sözlü onamı alınarak, sadece gönüllü olan kişilere yapılmıştır. Araştırmaya, Fırat Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı etik kurul onayı ve Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğünün yazılı izni alındıktan sonra başlanmıştır. Bu araştırmanın saha çalışması 04 Nisan 2016 - 29 Nisan 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

4.3. Verilerin Analizi

Çalışmada ele edilen bulgular değerlendirilirken istatistiksel analiz için SPSS 21.0 paket programı kullanılmış olup hata kontrolleri, sonuç tabloları ve istatistiksel analizleri bu program aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. İstatistiksel değerlendirmelerde değişkenlerin özelliğine göre; yüzde, t testi, ki kare testi ve ortalama testleri kullanılmıştır. Ortalamalar standart sapma ile beraber verilmiş olup sonuçlar %95'lik güven aralığında, istatistiksel anlamlılık $p < 0.05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne kayıtlı bulunan 14-19 yaş grubu çocuklardan araştırmayı gönüllü olarak kabul edenlerin cevapları ile sınırlıdır. Çocukların bir kısmı, Mesleki Eğitim Merkezine kaydı bulunmasına karşın aktif olarak eğitime devam etmediklerinden dolayı araştırmanın yapıldığı tarihlerde ulaşamadığından, araştırma kapsamı dışında kalmıştır. Cevaplılık oranı istenen düzeyde olmamıştır.

Araştırmanın tek bir mesleki eğitim merkezi üzerinden gerçekleştirilmesi ve örnek büyüklüğünün neden olduğu bu sınırlılık, elde edilen bulguların güvenilirliğini ve veri analizinin gücünü sınırlandırmaktadır.

5. BULGULAR

Araştırma kapsamına alınan Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne bağlı olarak çalışan öğrencilerin; yaş ortalaması $17,77 \pm 1,14$ (min.15, maks. 19), ortalama kardeş sayıları $3,58 \pm 1,59$ (min. 0 , maks. 10) olarak bulundu.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; %68,8'i erkek olup, %54,3'ü ortaokul mezunu, %97,8'i ailesi ile yaşamakta idi (Tablo 6).

Tablo 6. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri

Sosyo-Demografik Özellikler	Sayı	%**
Cinsiyet (n=138)		
Erkek	95	68,8
Kadın	43	31,2
Doğduğu yer (n=138)		
İl	108	78,3
İlçe	27	19,5
Köy	3	2,2
Eğitim durumu (n=138)		
İlkokul	14	10,2
Ortaokul	75	54,3
Lise	30	21,7
Açık lise (devam)	19	13,8
Anne mesleği (n=138)		
Ev hanımı	131	94,9
Memur	3	2,2
Serbest meslek	4	2,9
Baba mesleği (n=130)*		
İşçi	29	22,3
Çiftçi	7	5,4
Emekli	11	8,5
İşsiz	4	3,1
Memur	6	4,5
Serbest meslek	73	56,2
Aile ile birlikte yaşama (n=138)		
Evet	135	97,8
Hayır	3	2,2
Kardeş sayısı (n=138)		
Kardeşi olmayan	1	0,7
1 tane	5	3,6
2 tane	26	18,8
3 tane	49	35,5
4 tane	22	15,9
5 ve üzeri	35	25,5

*8 kişi 'baba mesleği' soruna cevap vermemiştir. Yüzdelere "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

Tablo 7’de görüldüğü gibi araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin; %86,2’si çalışmaya başlamada kendi kararının etkili olduğunu belirtti. Çalışmaya başlamada %88,4’ü aile yönlendirmesinin, %95,7’si okul yönlendirmesinin, %92’si maddi sıkıntıların etkili olmadığını belirtti.

Tablo 7. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerde çalışmaya başlamada etkili olan faktörlerin dağılımı

Çalışmaya başlamada etkili olan faktör (n=138)	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Kendi kararı	119	86,2	19	13,8
Aile yönlendirmesi	16	11,6	122	88,4
Okul yönlendirmesi	6	4,3	132	95,7
Maddi sıkıntılar	11	8	127	92

*Birden fazla cevap verilmiştir.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; %70,3’ü işe alınırken sağlık kontrolünden geçmediğini belirtti (Tablo 8).

Tablo 8. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin işe kabulde sağlık kontrolünden geçme durumu

(n=138)	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
İşe alınırken sağlık kontrolünden geçtiniz mi?	41	29,7	97	70,3

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin tamamı (n=138) adına işveren ile okul arasında gerçekleştirilen, tarafları bağlayıcı resmi bir iş sözleşmesi bulunmaktadır.

Öğrencilerin; %58,7’si sözleşmede yer alan haklarına işveren tarafında riayet edilmediğini ifade etti. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin sözleşmede

yer alan haklarına riayet edilip edilmediğini düşünme durumu Tablo 9’da gösterildi.

Tablo 9. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin sözleşmede yer alan haklarına riayet edilip edilmediğini düşünme durumu

(n=138)	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
İş sözleşmesinde yer alan haklarına riayet edildiğini düşünüyor musunuz?	57	41,3	81	58,7

Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin tamamı (n=138) işteki durumunu ücretli olarak tanımlamıştır. Öğrencilerin; %55,8’i aldığı ücretin aylık ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediğini belirtti (Tablo 10).

Tablo 10. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin aldığı ücretin ihtiyaçlarını karşılama durumu

(n=138)	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Aldığımız ücret aylık ihtiyaçlarımızı karşılamaya yetiyor mu?	61	44,2	77	55,8

Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi’ne bağlı olarak çalışan öğrencilerden ilgili soruyu cevaplayanların (n=133) çalışmaya başlama yaş ortalaması 14,94±1,94 (min. 9, maks. 19) olarak bulundu.

Öğrencilerden ilgili soruyu cevaplayanların (n=133) %48,9’u 13 ila 15 yaş aralığında çalışmaya başladığını ifade etti. Öğrencilerin çalışmaya başlama yaşlarının dağılımı Tablo 11’de gösterildi.

Tablo 11. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin çalışmaya başlama yaşlarının dağılımı

Çalışmaya Başlama Yaşı (n=133)*	Sayı	%**
9 – 12 yaş	13	9,8
13 – 15 yaş	65	48,8
16 – 19 yaş	55	41,4

*5 kişi cevap vermemiştir. Yüzdelere "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne bağlı olarak çalışan öğrencilerden ilgili soruyu cevaplayanların (n=133) çalışma süresi ay bazında ortalama $33,93 \pm 24,35$ (min. 6, maks. 120) olarak bulundu.

Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin (n=133) %16,5'i dört yıldan daha uzun süredir çalıştığını ifade etti. Öğrencilerin çalışma sürelerinin dağılımı Tablo 12'de gösterildi.

Tablo 12. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin çalışma sürelerinin dağılımı

Çalışma Süresi (n=133)*	Sayı	%**
1 yıl ve daha az	39	29,3
1 – 2 yıl	27	20,3
2 – 3 yıl	29	21,8
3 – 4 yıl	16	12,0
4 yıldan fazla	22	16,6

*5 kişi cevap vermemiştir. Yüzdelere "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne bağlı olarak çalışan öğrencilerin, haftalık ortalama çalıştığı gün sayısı $5,98 \pm 0,44$ (min. 5, maks. 7), günlük ortalama çalıştığı saat $11,54 \pm 1,45$ (min. 8, maks. 15), olarak bulundu.

Öğrencilerin, ortalama mesai başlama saatlerinin $7,82 \pm 0,51$ (min. 7, maks. 9), ortalama mesai bitiş saatlerinin $19,37 \pm 1,31$ (min. 17, maks. 22) olduğu görüldü.

Tablo 13'te görüldüğü gibi öğrencilerin %80,4'ü haftada 6 gün çalıştığını, %44,2'si günde 12-13 saat çalıştığını ifade etti.

Tablo 13. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin çalışma sürelerine ilişkin gün ve saat dağılımı

Çalışma Süresine İlişkin Veriler (n=138)	Sayı	%*
Haftada kaç gün çalışıyorsunuz?		
5 gün	15	10,9
6 gün	111	80,4
7 gün	12	8,7
Günde kaç saat çalışıyorsunuz?		
8 – 9 saat	13	9,4
10 – 11 saat	51	37,0
12 – 13 saat	61	44,2
14 – 15 saat	13	9,4

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; %32,6'sı sorumluluğunda olan işleri “makine, el aletleri bakım ve onarımı”, %14,5'i ise sorumluluğunda olan işleri “her şey” olarak ifade etti.

Araştırma kapsamına alınan kadın öğrencilerin %83,7'si “kadın kuaförlük” hizmetlerinde çalıştığını belirtirken, erkek öğrencilerin %47,4'ü “makine/el aletleri bakım ve tamiri” alanında çalıştığını belirtti.

Araştırma kapsamında belirtilen “makine/el aletleri bakım ve tamiri” , “erkek kuaförü” “inşaat” ve “oto tamir/boya/bakım ve onarım” işlerinin tamamı erkek öğrenciler tarafından yapılmakta olup bu alanlarda kalfalık ya da ustalık eğitimi alan kadın öğrenci bulunmamaktadır (Tablo 14).

Tablo 14. Araştırma kapsamına alınan erkek ve kadın öğrencilerin, sorumluluğundaki işlerin dağılımı

	Sorumluluğundaki İşler*						
	Makine, el aletleri bakım ve tamiri sayı %	Her şey sayı %	Erkek kuaför say %	Oto tamir, boya, bakım ve onarım sayı %	İnşaat sayı %	Kadın kuaför sayı %	Kasa, temizlik sayı %
Cinsiyet Erkek (n=138)	45 100,0	14 70,0	21 100,0	7 100,0	3 100,0	1 2,7	4 80,0
Kadın	0 0,0	6 30,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	36 97,3	1 20,0

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin; %42,8'i "çalışıyor olma durumunun kendilerine bedenen ve ruhen zarar verdiğini" düşünmektedir.

Araştırma kapsamına alınan Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne bağlı olarak çalışan öğrencilerin; %29,7'si "işveren ve diğer çalışanların hususi işlerini yapmak durumunda bırakıldığını" ifade etti.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerden işveren ve diğer çalışanların hususi işlerini yapmak durumunda bırakıldığını belirtenlerin (n=41); %31,7'si bu işleri işveren/diğer çalışanların şahsi faturalarını yatırmak, %31,7'si ise işveren/diğer çalışanların evine bir şeyler taşımak olarak ifade etti (Tablo 15).

Tablo 15. Araştırma kapsamına alınan öğrencilere yaptırılan hususi işlerinin dağılımı

Hususi İşler (n=41)*	Sayı	%**
İşverenin/diğer çalışanların şahsi faturalarını yatırmak,	13	31,7
İşverenin/diğer çalışanların evine bir şeyler taşımak,	13	31,7
İşverenin/diğer çalışanların şahsi aracını temizlemek,	3	7,3
İşverenin/diğer çalışanların şahsi mutfak vb. alışverişini yapmak,	12	29,3

*Yüzdele "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin; %56,5'i işveren/diğer çalışanların muamelesini iyi olarak değerlendirdi. %9,4'ü işveren/diğer çalışanlar tarafından fiziksel veya sözel şiddete maruz kaldığını ifade etti. Öğrencilerin işyerindeki muameleyi değerlendirme durumu Tablo 16'da gösterildi.

Tablo 16. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin işyerindeki muameleyi değerlendirme durumu

İşveren/Diğer Çalışanların Davranışları (n=138)	Sayı	%*
İşveren/diğer çalışanların muamelesini nasıl değerlendiriyorsunuz?		
İyi	78	56,5
Orta	55	39,9
Kötü	5	3,6
İşveren/diğer çalışanlar tarafından fiziksel veya sözel şiddete maruz kaldınız mı?		
Evet	13	9,4
Hayır	125	90,6

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; %81,9'u çalışmak istediğini ifade etti. Öğrencilerden çalışmak isteyenlerin (n=113) %56,6'sı meslek sahibi olmak, işsiz kalmamak için çalışmayı istediği belirtirken; çalışmayı istemeyenlerin (n=25) %36'sı hastalık sebebiyle çalışmak istemediğini ifade etti (Tablo 17).

Tablo 17. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin çalışmayı isteme/istememe nedenlerinin dağılımı

Çalışmayı İsteme/İstememe Nedenleri	Sayı	%**
Çalışmayı isteme nedenleri (n=113)*		
Meslek sahibi olmak	64	56,6
Çalışmayı sevmek	40	35,4
Aileye maddi destekte bulunmak	9	8,0
Çalışmayı istememe nedenleri (n=25)*		
Kötü muameleye maruz kalmak	2	8,0
Hastalık	9	36,0
Eğitime devam etme isteği	6	24,0
Çalışılan işin zorluğu	8	32,0

*Yüzdeleler "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerden; kalfalık sınıfında olanların sigorta işlemleri okul tarafından zorunlu olarak yürütülmektedir. Öğrencilerin; %63'ü sigorta işlemlerinin sorunsuz işletildiğini belirtti.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin; %23,2'si iş sağlığı ve güvenliği konularında eğitim aldığını ifade etti. Eğitim aldığını beyan edenlerin (n=32), %84,4'ü bu eğitimi okulda öğretmenlerinden aldığını, geri kalanı ise işyerinde işyeri sorumlusu/diğer çalışanlardan aldığı görüldü.

Öğrencilerin; %44,9'u İş Güvenliği Kanunu ve hakları konusunda bilgi sahibi olduğunu ifade etti (Tablo 18).

Tablo 18. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin iş güvenliği hakkında bilgi durumu

Bilgi Durumu (n=138)	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
İş Güvenliği Kanunu ve haklarınız hakkında bilginiz var mı?	62	44,9	76	55,1

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; %34,8'i çalışma hayatında en az bir kere iş kazası geçirdiğini ifade etti. İş kazası geçirenlerin (n=48), %68,8'i geçici hasar %2,1'i kalıcı hasar aldığını geri kalanı ise kazayı hasarsız atlattığını ifade etti.

Öğrencilerden iş kazası geçirenlerin (n=48), %56,3'ü işveren tarafından sağlık kuruluşuna ulaştırıldığını, %39,6'sı güvenliği açısından kaza sonrasında işveren tarafından tedbirlerin alındığını ifade etti. %8,3'ü kaza sonucunda işveren tarafından sözel/fiziksel kötü muameleye maruz kaldığını, %6,3'ü kaza sonucunda oluşan zararın ücretinden kesildiğini söyledi (Tablo 19).

Tablo 19. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin iş kazası sonrası durumlarının değerlendirilmesi

İş Kazası Sonucunda İşverenin Muamelesi (n=48)*	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Çalışanı sağlık kuruluşuna ulaştırmak,	27	56,3	21	43,7
Çalışanın sağlık giderlerine destek olmak,	18	37,5	30	62,5
Çalışana ücretli izin vermek,	19	39,6	29	60,4
Çalışana ücretsiz izin vermek,	16	33,3	32	66,7
Çalışan güvenliğini sağlamak için tedbir almak,	19	39,6	29	60,4
Çalışanın geçirdiği kazaya ilgisiz davranmak,	4	8,3	44	91,7
Çalışana kaza sonucunda sözel/fiziksel kötü muamelede bulunmak,	4	8,3	44	91,7
Çalışanın ücretine kaza sonucunda kesinti yapmak,	3	6,2	45	93,8
Çalışanı kaza sonucunda işten çıkarmak,	1	2,1	47	97,9

*Yüzdeleler "n" üzerinden alınmıştır.

**Birden fazla cevap verilmiştir.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; %38,4'ü düzenli olarak spor yaptığını ifade etti. Düzenli olarak spor yaptığını beyan edenlerin (n=53), %49,1'i futbol %20,8'i yürüyüş ve koşu yaptığını söyledi (Tablo 20).

Tablo 20. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin düzenli olarak spor faaliyetinde bulunma durumu

Spor Aktivitesi (n=53)*	Sayı	%**
Futbol	26	49,1
Fitness, plates	4	7,5
Yürüyüş, koşu	11	20,8
Boks, güreş	5	9,4
Yüzme	2	3,8
Voleybol, basketbol	5	9,4

*Yüzdeleler "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; %11,6'sı kronik bir rahatsızlığının olduğunu ifade etti. Kronik rahatsızlığı olduğunu beyan edenlerin

(n=16), %31,3'ü astım ve nefes darlığı hastası olduğunu söyledi. Öğrencilerin kronik hastalık durumu Tablo 21'de gösterildi.

Tablo 21. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin kronik hastalık durumu

Kronik Hastalıklar (n=16)*	Sayı	%**
Kalp rahatsızlıkları	4	25,0
Ortopedik rahatsızlıklar	2	12,5
Astım, nefes darlığı	5	31,3
Diğer	5	31,2

*Yüzdeleler "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne bağlı olarak çalışan öğrencilerin; %51,4'ü sağlıklı beslendiğini, %68,8'i sosyal aktivitelere (sinema, tiyatro vb.) katıldığını ifade etti. Sosyal aktivitelere katıldığını beyan edenlerin (n=95), %50,5'i sosyal aktivitelere katılma sıklığını arada sırada olarak belirtti. Öğrencilerin; %34,8'i sağlık kuruluşuna nadiren başvurduğunu ifade etti.

Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin sağlık kuruluşuna başvurma sıklığı Tablo 22'de gösterildi.

Tablo 22. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin sağlık kuruluşuna başvurma sıklığı

Sağlık Kuruluşuna Başvurma Sıklığı (n=138)	Sayı	%*
Hiçbir zaman	21	15,2
Nadiren	48	34,8
Bazen	34	24,6
Arada sırada	27	19,6
Sık sık	4	2,9
Her zaman	4	2,9

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamında, erkek öğrencilerin %40'ının, kadın öğrencilerin ise %39,5'inin gelecek ile ilgili en büyük hayaliniz sorusuna verdikleri cevap "işveren olmak, dükkan/atölye sahibi olmak" tır.

Araştırma kapsamında, gelecek ile ilgili en büyük hayaliniz sorusuna “üniversiteye gitmek, eğitime devam etmek” cevabını verenlerin %66,7’sini , “mutlu olmak” cevabını verenlerin ise %83,3’ünü erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin gelecek ile ilgili hayalleri Tablo 23’te gösterildi.

Tablo 23. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, cinsiyetlerine göre gelecek ile ilgili hayalleri

		Cinsiyet*			
		Erkek		Kadın	
		sayı	%	sayı	%
Gelecek ile ilgili en büyük hayaliniz nedir? (n=138)	İşimde profesyonel olmak, çıraklar yetiştirmek	33	34,8	11	25,5
	İşveren olmak, dükkan/atölye sahibi olmak	38	40,0	17	39,5
	Zaman gösterecek şu an bir hayalim yok	8	8,4	10	23,3
	Üniversiteye gitmek, eğitime devam etmek	6	6,3	3	7,0
	Mutlu olmak	10	10,5	2	4,7

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin; %39,1’i her gün sigara içtiğini ifade ederken, %39,1’i de hayatının hiçbir döneminde sigara kullanmadığını belirtti.

Öğrencilerden sigara içtiğini beyan edenlerin (n=71); sigara kullandığı ortalama yıl $3,70 \pm 2,28$ (min.1, maks. 8), günde ortalama tükettiği sigara sayısı $14,56 \pm 8,30$ (min. 1 , maks. 40) olarak bulundu.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerden hayatının herhangi bir döneminde sigara kullandığını beyan edenlerin (n=84); %61,9’u sigarayı bırakmayı denediğini ifade etti. Ancak sigarayı bırakmayı deneyenlerden (n=52); %75’inin sigarayı bırakmak konusunda başarı olamadığı görüldü. Öğrencilerin sigara kullanma durumu Tablo 24’te gösterildi.

Tablo 24. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin sigara kullanma durumu

Sigara kullanıyor musunuz? (n=138)	Sayı	%*
Evet, her gün içiyorum	54	39,2
Evet, arada sırada içiyorum	17	12,3
İçiyordum, bıraktım	13	9,4
Hayır, hiç içmedim	54	39,1

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerden sigara içtiğini beyan edenlerin (n=71); %46,5'i sigara içmenin kendisini rahatlamış hissettirdiğini söylerken, %16,9'u ise sigara içmenin kendisini pişman ve huzursuz hissetmesine neden olduğunu ifade etti. Öğrencilerde sigara kullanımına bağlı oluşan duygusal durum Tablo 25'te gösterildi.

Tablo 25. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerde sigara kullanımına bağlı oluşan duygusal durumu

Sigara içmek size nasıl hissettiriyor? (n=71)*	Sayı	%**
Rahatlamış,	33	46,5
Pişman ve huzursuz,	12	16,9
Herhangi bir şey hissettirmiyor,	26	36,6

*Yüzdeler "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; %86,2'si aile ve yakın çevresi ile çalışma ortamında sigara kullanan kişilerin bulunduğunu ifade etti.

Öğrencilerin; %40,6'sı aile ve yakın çevresinin sigaraya karşı tutumunu etkilediğini kabul ederken, %70,3'ü çalışıyor olmasının sigaraya karşı tutumunda etkili olmadığını ifade etti. Öğrencilerde sigara kullanımı ve sosyal çevre ilişkisi Tablo 26'da gösterildi.

Tablo 26. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerde sigara kullanımı ve sosyal çevre ilişkisi

Sigara kullanımı ve sosyal çevre ilişkisi (n=138)	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Aile ve yakın çevrenizde sigara kullanan kişiler var mı?	119	86,2	19	13,8
Aile ve yakın çevrenizin sigaraya karşı tutumunuzu etkilediğini düşünüyor musunuz?	56	40,6	82	59,4
Çalışma ortamınızda sigara kullanan kişiler var mı?	119	86,2	19	13,8
Çalışıyor olmanızın sigaraya karşı tutumunuzu etkilediğini düşünüyor musunuz?	41	29,7	97	70,3

*Birden fazla cevap verilmiştir.

Araştırma kapsamına alınan erkek öğrencilerden ilgili soruyu yanıtlayanların %58,7'si 13-15 yaş aralığında çalışmaya başladığını belirtirken, ilgili soruyu yanıtlayan kadın öğrencilerin %68,3'ü 16-19 yaş aralığında çalışmaya başladığını beyan etti. 9-12 yaş aralığında çalışmaya başlayanların %84,6'sını erkek öğrenciler, %15,4'ünü kadın öğrenciler oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; çalışmaya başlama yaş aralığı cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulundu ($p<0.05$, Tablo 27).

Tablo 27. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, cinsiyetlerine göre çalışmaya başlama yaş aralıklarının dağılımı

		Cinsiyet**				
		Erkek		Kadın		
		sayı	%	sayı	%	
Çalışmaya başlama yaş aralığı (n=133)*	9 - 12 yaş	11	12,0	2	4,9	x²= 17,74 p=0,01
	13 - 15 yaş	54	58,7	11	26,8	
	16 - 19 yaş	27	29,3	28	68,3	

*5 kişi cevap vermemiştir. Yüzdelere "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan kadın öğrencilerin %25,6'sı eğitim durumunu “açık liseye devam ediyor” şeklinde belirtirken, bu oran erkek öğrencilerde %8,4'tür.

Araştırma kapsamına alınan Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne bağlı olarak çalışan öğrencilerin; eğitim seviyeleri cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulundu ($p < 0.05$, Tablo 28).

Tablo 28. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, cinsiyetlerine göre eğitim seviyelerinin dağılımı

		Cinsiyet*				
		Erkek		Kadın		
		sayı	%	sayı	%	
Eğitim seviyesi (n=138)	İlkokul mezunu	13	13,7	1	2,3	x²=18,43 p=0,01
	Ortaokul mezunu	59	62,1	16	37,2	
	Lise mezunu	15	15,8	15	34,9	
	Açık liseye devam ediyor	8	8,4	11	25,6	

*Sütun yüzdesi alınmıştır

Araştırma kapsamında kadın öğrencilerin %51,2'si çalışıyor olma durumunuzun size bedenen ve ruhen zarar verdiğini düşünüyor musunuz sorusuna “evet” cevabını verirken, aynı soruya erkek öğrencilerin %61,1'inin “hayır” cevabını verdiği tespit edildi.

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; cinsiyetlerine göre çalışıyor olmalarından bedenen ve ruhen zarar gördüklerini düşünme durumları değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunamadı ($p > 0.05$, Tablo 29).

Tablo 29. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, cinsiyetlerine göre çalışıyor olmalarından beden ve ruhen zarar gördüklerini düşünme durumları

		Cinsiyet*				
		Erkek		Kadın		
		sayı	%	sayı	%	
Çalışma durumunuzun size beden ve ruhen zarar verdiğini düşünüyor musunuz? (n=138)	Evet	37	38,9	22	51,2	x²=1,80 p=0,17
	Hayır	58	61,1	21	48,8	

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi' ne bağlı olarak çalışan öğrencilerden işyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kaldınız mı sorusuna “evet” cevabını verenlerin %69,2'si çalışmamayı ister miydiniz sorusunu “evet” şeklinde yanıtladı.

Öğrencilerden işyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kaldınız mı sorusuna “hayır” cevabını verenlerin ise %87,2'si çalışmamayı ister miydiniz sorusunu “hayır” şeklinde cevaplandırdı.

Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin, işyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kalmalarına göre çalışmayı isteme durumları değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulundu ($p<0.05$, Tablo 30)

Tablo 30. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, işyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kalmalarına göre çalışmamayı isteme durumlarının dağılımı

		İşyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kaldınız mı?*				
		Evet		Hayır		
		sayı	%	sayı	%	
Çalışmamayı ister miydiniz? (n=138)	Evet	9	69,2	16	12,8	x²= 25,27 p=0,01
	Hayır	4	30,8	109	87,2	

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

**Fisher's Exact Test kullanılmıştır.

İş kazası geçirdiğini beyan edenlerin %62,5'i İş Güvenliği Kanunu ve haklarınız konusunda bilginiz var mı sorusuna “hayır” cevabını vermiştir.

Araştırma kapsamına alınan Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi' ne bağlı olarak çalışan öğrencilerin; İş Güvenliği Kanunu ve hakları konusundaki bilgilerine göre iş kazası geçirme durumları değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunamadı ($p>0.05$, Tablo 31).

Tablo 31. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, İş Güvenliği Kanunu ve hakları konusundaki bilgisine göre iş kazası geçirme durumunun dağılımı

		İş kazası geçirdiniz mi?*				
		Evet		Hayır		
		sayı	%	sayı	%	
İş Güvenliği Kanunu ve haklarınız hakkında bilginiz var mı? (n=138)	Evet	18	37,5	44	48,9	x²= 1,64 p=0,20
	Hayır	30	62,5	46	51,1	

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamına alınan Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi' ne bağlı olarak çalışan öğrencilerin; sigara kullanma durumu cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak erkekler lehine sigara kullanımı anlamlı düzeyde farklı bulundu ($p<0.05$, Tablo 32).

Tablo 32. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, cinsiyetlerine göre sigara kullanım durumları

		Cinsiyet*				
		Erkek		Kadın		
		sayı	%	sayı	%	
Sigara kullanıyor musunuz? (n=138)	Evet, her gün içiyorum	44	46,3	10	23,3	x²=9,25 p=0,02
	Evet, arada sırada içiyorum	13	13,7	4	9,3	
	İçiyordum, bıraktım	8	8,4	5	11,6	
	Hiç içmedim	30	31,6	24	55,8	

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

Araştırma kapsamında, 15 yaş öncesinde çalışmaya başlayanların sigara kullanma sürelerine ilişkin soruya %36,7'si “5-6 yıl arası” şeklinde cevap verirken, aynı soruya 15 yaş ve sonrasında çalışmaya başlayanların %47,4'ü “1-2 yıl arası” şeklinde cevap verdi.

Araştırma kapsamında ulaşılan öğrencilerin; çalışmaya başlama yaş aralığına göre sigara kullanma süreleri değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunamadı ($p>0.05$, Tablo 33).

Tablo 33. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin, çalışmaya başlama yaş aralığına göre sigara kullanım süresi

		Çalışmaya Başlama Yaş Aralığı**		$\chi^2= 3,29$ $p=0,19$
		15 yaş öncesinde çalışmaya başlayanlar sayı%	15 yaş ve sonrasında çalışmaya başlayanlar sayı %	
Sigara kullanma süresi (n=68)*	1-2 yıl arası	10 33,3	18 47,4	
	3-4 yıl arası	4 13,4	8 21,0	
	5 yıl ve üzeri	16 53,3	12 31,6	

*60 kişi cevap vermemiştir. Yüzdelere "n" üzerinden alınmıştır.

**Sütun yüzdesi alınmıştır.

6. TARTIŞMA

Araştırmamız sonucunda elde ettiğimiz verilere göre mesleki eğitim merkezine bağlı olarak çalışan öğrencilerin %68,8'i erkek, %31,2'si kadındır. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin yaş ortalaması $17,77 \pm 1,14$ (min.15, maks. 19), ortalama kardeş sayıları ise $3,58 \pm 1,59$ (min. 0 , maks. 10) olarak bulunmuştur. İlhan, Demirbaş ve Doğan tarafından Ankara ilinde bulunan beş çıraklık okulunda gerçekleştirilen çalışma verilerine göre öğrencilerin %98,8'ini erkek, %1,2'sini kadın öğrenciler oluşturmaktadır ve tüm örneklemin yaş ortalaması 17,4 olarak bulunmuştur **(49)**.

Benzer bir araştırma kapsamında bulunan mesleki eğitim merkezlerine kayıtlı çalışan çocukların %94,1'ini erkekler ve %5,9'unu kadınlar oluşturmaktadır. Ayrıca mesleki eğitim merkezlerine kayıtlı çalışan çocukların yaş ortalaması 16,63 olarak ifade edilmiştir **(50)**. Sağiroğlu ve ark. tarafından bir mesleki eğitim merkezinde gerçekleştirilen çalışmada olguların tamamını erkek çıraklar oluşturmaktadır, çırakların yaş ortalamaları 16,7 iken kardeş sayıları çalışmamızla benzer şekilde ortalama 3,3 olarak tespit edilmiştir **(51)**.

Güngör tarafından Mersin ilinde sokakta çalışan çocuklarla gerçekleştirilen bir çalışmada ise çocukların yaş aralığı 6-18, yaş ortalaması 13,3 olarak bulunmuştur **(52)**. 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu göre çıraklığa girişte aranan şartlar arasında; 14 yaşını doldurmuş ancak 19 yaşından gün almamış olmak, en az ilköğretim seviyesinde eğitim almış olmak, bedenen ilgili mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olmak yer almaktadır. Bu nedenle bir mesleki eğitim merkezine bağlı olarak çıraklık eğitimi gören çocukların yaş ortalamaları ve çalışmaya başlama yaşları, sokakta denetimden

uzak bir şekilde çalışan/çalıştırılan çocuklardan daha yüksek olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda, diğer çalışmalara göre kadın öğrenci oranının daha fazla olduğu gözlenmiştir. Bu da muhtemelen kuaförlük, saç bakımı ve güzellik hizmetleri bölümünün çıraklık merkezinde bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırma kapsamında ulaşılan öğrencilerin %78,3'ü il, %19,6'sı ilçe ve %2,2'si köy doğumlu olduğunu ifade etti. İlhan ve ark. tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada öğrencilerin %47,5'i büyükşehir, %16,5'i büyükşehir haricinde bir il merkezi, %35,8'i ise köy/kasaba ve %0,2'si yurtdışı doğumlu olduğunu belirtmiştir (49).

Araştırmamız sonucunda öğrencilerin %97,8'inin ailesi ile birlikte yaşadığı bilgisine ulaşılmıştır. Çıraklık eğitime kuruma kayıtlı olarak devam eden öğrencilerle gerçekleştirilen benzer bir araştırmada katılımcıların %95,1'i ailesi ile birlikte yaşadığını, %2,6'sı tek başına yaşadığını, %2,3'ü ise akraba yanında, işyerinde, yurttta kaldığını ya da arkadaşları ile birlikte yaşadığını ifade etmiştir (49). Ancak İlik ve ark. tarafından sokakta çalışan çocuklarla gerçekleştirilen bir çalışmada, çocukların %42,9'u bekar evlerinde, %33,5'i aile yanında, %22,5'i bir akrabanın yanında ve %1'i ise çadırda kaldığını ifade etmiştir (53).

Katılımcı öğrencilerin %56,2'si baba mesleğini serbest meslek, %94,9'ü ise anne mesleğini ev hanımı olarak belirtmişlerdir. Benzer bir çalışmada öğrencilerin %59'u babasının belli bir ücret karşılığı işçi olarak çalıştığını, %4,7'si babasının işsiz olduğunu ya da düzenli bir işinin olmadığını belirtmiştir. Aynı çalışmada öğrencilerden %4,6'sı kendisi dışında eve gelir getiren birinin bulunmadığını ifade etmiştir (49). Araştırmamızda ve farklı illerdeki mesleki

eğitim merkezlerinde yürütülen araştırmalarda katılımcıların sosyoekonomik şartları, anne-baba meslekleri ve hanehalkı gelir durumu benzer özellikler sergilemiştir.

Bu çalışma sonucunda çalışan çocukların %10,1'inin ilkokul mezunu, %54,3'ünün ortaokul mezunu, %21,7'sinin lise mezunu olduğu ve %13,8'inin açık lise eğitimine devam ettiği belirlenmiştir. Büken'in araştırma kapsamında bulunan mesleki eğitim merkezlerine kayıtlı çalışan çocukların eğitim durumlarını %93,3'ü ilkokul ve %6,7'si lise olarak belirtmiştir (50). Abay'ın araştırmasını yürüttüğü mesleki eğitim merkezindeki öğrencilerin eğitim durumları ise; %44,3 ilkokul mezunu, %37,4 ortaokul terk, %10,7 ortaokul mezunu ve %6,1 lise terk şeklinde ifade edilmiştir (54). Sokakta çalışan çocuklarla yapılan bir araştırmada ise çocukların %71,9'unun zorunlu eğitim çağını tamamlamadığı görülmektedir (52). Araştırma verileri benzer şekilde çalışan çocukların eğitim öğretim hayatlarının devamlılığının sağlanamadığını göstermektedir.

Araştırma kapsamına alınan kadın öğrencilerin %25,6'sı eğitim durumunu "açık liseye devam ediyor" şeklinde belirtirken, bu oran erkek öğrencilerde %8,4'tür. Öğrencilerin; eğitim seviyeleri cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunmuştur ($p<0.05$). Bu bulgumuz, Eğitime Bakış İzleme ve Değerlendirme Raporu 2016 verileri ile uyumluluk göstermektedir. İlgili raporda eğitim kademelerine göre cinsiyet oranlarının 2000-2015 yılları arasındaki değişimi gösterilmektedir. Buna göre, cinsiyet oranları artarak kadınlar yönünde gelişmiştir. Örneğin ilköğretim kademesinde 2000 yılında % 89,6 olan cinsiyet oranı, 2015 yılı başında % 101,9'a

yükselmiştir. Yani, 2015 yılında, ilköğretimde okullaşan her 100 erkek çocuğa karşılık yaklaşık 102 kız çocuk okullaşmıştır (55).

Araştırmamız verilerine göre öğrencilerin %86,2'si çalışmaya başlamada kendi kararınız etkili oldu mu sorusuna evet cevabını vermiştir. Maddi sıkıntıların çalışmaya başlamada etkili olup olmadığını belirlemeye yönelik sorulan soruya ise öğrencilerin %92'si evet cevabını vermiştir. Abay'ın araştırmasını yürüttüğü mesleki eğitim merkezindeki öğrenciler ise çıraklığı seçme nedenlerini; %35,9 mesleği sevme, %27,5 meslek edinme, %13,7 okumayı istememe şeklinde ifade etmiştir (54).

Mesleki Eğitim Merkezi kayıt işlemleri sırasında düzenlenen iş sözleşmesi gereği her öğrenciden sağlık raporu talep edilmiş ve rapor olmaksızın kayıt işlemi yapılmamıştır. Ancak bu uygulamaya rağmen öğrencilerin %70,3'ü işe alınırken sağlık kontrolünden geçmediğini ifade etmiştir. Bu noktada işe giriş ile ilgili düzenlenen sağlık raporlarının işlevselliği sorgulanmaktadır. Benzer şekilde Sağiroğlu ve ark.'ın çalışmasında yer alan mesleki eğitim merkezine kayıtlı çırakların da sadece %21,9'u çalışmaya başlarken işe giriş muayenesi yapıldığını ifade ederken geri kalan %78,1'lik kısım işe alınırken sağlık kontrolünden geçmediğini iddia etmiştir (51). Çalışmamızın sonucu diğer araştırma ile uyumluydu.

Mesleki Eğitim Merkezine kayıtlı olarak çalışmaya başlayan her öğrenci adına işveren ile okul arasında gerçekleştirilen tarafları bağlayıcı resmi bir iş sözleşmesi yapılmaktadır. Ancak öğrencilerin %58,7'si işverenin sözleşmede yer alan haklarına riayet etmediğini ifade etmiştir.

Öğrencilerin tamamı işteki durumunu ücretli olarak tanımlamıştır. Öğrencilerin %55,8'i aldığı ücretin aylık ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediğini belirtmiştir. Benzer bir çalışmada aldığı ücreti belirten 16 yaş ve altındaki öğrencilerin %7'si ile 17 yaşındaki öğrencilerin %4,8'inin kanuni olarak belirlenen ücretten daha az ücret aldıkları saptanmıştır (50). Abay tarafından gerçekleştirilen benzer bir araştırmada aldığınız ücreti ne yapıyorsunuz sorusuna çocukların %60,3'ü aileme veriyorum derken, %16,8'i kendisinin harcadığını ifade etmiştir (54). Yine aynı araştırmada çırakların aldığı ücreti, ustalar %68,2 oranında yeterli bulurken, öğretmenlerin %72,7'si ücretin yetersiz olduğunu düşünmektedir. Öğrencilerin %43,5'i öğretmenlerinin görüşüne katılmaktadır. Ancak %26,7'si aldıkları ücreti yeterli bulmaktadır (54).

Araştırma kapsamındaki çocukların çalışmaya başlama yaş ortalaması 14,9 olarak bulunmuştur. Sağiroğlu ve ark.'ın çalışmasında yer alan mesleki eğitim merkezine kayıtlı çırakların çalışmaya başlama yaş ortalaması araştırma verilerimizle benzer bir şekilde 15,1 olarak tespit edilmiştir (51). Çocukların denetim altında mesleki eğitim merkezlerinde çalışmaya başlamadan önce, daha küçük yaşlarda çalışma deneyimini denetimden uzak bir şekilde yaşadıkları gözlemlenmiştir.

Araştırmamıza katılan öğrencilerden ilgili soruyu cevaplayanları %48,9'u 13 ila 15 yaş aralığında çalışmaya başladığını ifade etmiştir. Erkek öğrencilerin %58,7'si 13-15 yaş aralığında, kadın öğrencilerin %68,3'ü 16-19 yaş aralığında çalışmaya başladığını beyan etmiştir. 9-12 yaş aralığında çalışmaya başlayanların %84,6'sını erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Bu durumda çalışmaya başlama yaş aralığı cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde, istatistiksel açıdan anlamlı

düzeyde bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Kız çocuklarının çalışma hayatına erkeklerden daha ileri yaşlarda dahil olması toplumun cinsiyetlere biçtiği farklı rol modellerden kaynaklanabilmektedir. Cinsiyete bağlı olarak hane üyelerinin çocukta beklentileri değişebilmektedir.

Öğrencilerin hayatları boyunca ortalama çalıştıkları süre ay bazında $33,93\pm 24,35$ (min. 6, maks. 120)'dur, öğrencilerden %29,3'ü bir yıl ve daha kısa süredir çalıştığını beyan ederken %16,5'i dört yıldan daha uzun süredir çalışma hayatının içinde yer aldığını ifade etmiştir. Sağiroğlu ve ark.'ın çalışmasında yer alan mesleki eğitim merkezine kayıtlı çırakların da benzer bir şekilde %33,8'inin bir yıl ve daha az süredir çalıştığı tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların ortalama çalışma süresi 1,62 yıl olarak belirtilmiştir (51).

Araştırma verilerine göre öğrencilerin haftalık ortalama 5,9 gün, günlük ortalama 11,5 saat çalıştığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin %80,4'ü haftada 6 gün çalıştığını, %44,2'si günde ortalama 12-13 saat çalıştığını ifade etmiştir. Öğrencilerin ortalama mesaiye başlama saatleri sabah 7,8 iken, ortalama mesai bitiş saatleri akşam 19,3'dür.

Mesleki eğitim merkezinde gerçekleştirilen benzer bir çalışmada günlük sekiz saatin üzerinde çalışan çocuklar, toplam çocuk sayısının %57,8'ini oluşturmaktadır. Yine aynı çalışmada, günlük sekiz saatin altında çalışan çok az çocuk olması nedeni ile sekiz saat sınır olarak alındığında yapılan değerlendirmede; 16 yaş ve altındaki çocukların %88,6'sı ile 17 yaşındaki çocukların %86'sı günlük sekiz saatten fazla çalıştırıldıklarını beyan etmiştir. Bu nedenle 16 yaş ve altında olanların %19,8'i ile 17 yaşında olanların %17,5'i çalışma süresinin uzunluğundan dolayı istismara maruz kaldıklarını ifade etmiştir

(50). Abay, mesleki eğitim merkezi öğrencileri, öğretmenleri ve ustalarla gerçekleştirdiği çalışmada; öğrencilerin %68,7'sinin, öğretmenlerin %72'sinin ve ustaların %86,4'ünün çırakların çalışma sürelerinin uzun olduğu kanaatinde birleştiklerini tespit etmiştir (54). Sağıroğlu ve ark.'ın çalışmasında da benzer şekilde çırakların %86'sının günlük çalışma süresi ortalama 10,6 saat olarak ifade edilmiştir. Ayrıca çırakların %36,7'si ara sıra gece mesaiye kaldığını, %37,3'ü öğle yemeği için yarım saat ve daha az süre ayırabildiğini ifade etmiştir (51).

Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'nde gerçekleştirdiğimiz çalışma kapsamında yer alan öğrencilerin; %42,8'i "çalışıyor olma durumunun kendilerine bedenen ve ruhen zarar verdiğini" düşünmektedir. Bu oran kadın öğrencilerde %51,2 iken, erkek öğrencilerde %38,9'dur. Öğrencilerin; cinsiyetlerine göre çalışıyor olmalarından bedenen ve ruhen zarar gördüklerini düşünme durumları değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Abay tarafından gerçekleştirilen araştırmanın verilerine göre; mesleki eğitim merkezi öğretmenlerinin %54,5'i çırakların emeğinin sömürüldüğünü düşünmektedir. Ustalar ise %63,6 oranında çırakların emeğinin sömürülmediğini ifade etmiştir (54).

Çalışmamız kapsamında yer alan öğrencilerin %29,7'si "işveren ve diğer çalışanların hususi işlerini yapmak durumunda bırakıldığını" ifade etmiştir. Bu işleri %31,7 ile "işveren/diğer çalışanların şahsi faturalarını yatırmak", %7,3 ile "işveren/diğer çalışanların şahsi aracını temizlemek" olarak belirtmişlerdir. Bunun yanında öğrencilerin; %56,5'i işveren/diğer çalışanların muamelesini iyi olarak değerlendirirken, %9,4'ü işveren/diğer çalışanlar tarafından fiziksel veya sözel

şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Fiziksel veya sözel şiddete maruz kaldığını ifade edenler arasında cinsiyete göre istatistiksel bir fark saptanmamıştır ($p>0.05$).

Turla ve ark. tarafından 2009 yılında çıraklık eğitim merkezine devam eden öğrencilerin iş yerinde istismara uğrama durumları üzerine yürütülen araştırmanın verilerine göre istismar sorularına yanıt veren çırakların %20'si sözel şiddet, %18,5'u fiziksel şiddet, %10'u cinsel şiddet gördüğünü ifade etmiştir. Benzer şekilde çırakların maruz kaldıkları istismar tipleri açısından, cinsiyetler arasında fark olmadığı saptanmıştır (56).

Ancak Abay mesleki eğitim merkezinde çırak ve usta öğrenciler, ustalar, okul öğretmenleri ve idarecileri ile görüşmeler yaparak yürüttüğü çalışmasının sonuç bölümünde şu ifadelerle yer vermiştir: *“Ustaların çıraklara iyi davrandıkları, argo sözleri sıkça kullanmadıkları ve yine yaygın olarak fiziksel şiddet uygulamadıkları tespit edilmiştir. Ustalar kendilerini bir eğitimci olarak görmekte, çırak öğrenciler de bu görüşü desteklemektedir. Ancak öğretmenler ve idareciler ustaları eğitimsel açısından yetersiz görmektedirler”* (54).

Araştırma kapsamındaki öğrencilerden işyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kaldınız mı sorusuna “evet” cevabını verenlerin %69,2'si çalışmamayı ister miydiniz sorusunu “evet” şeklinde yanıtlamıştır. Aynı soruya “hayır” cevabını verenlerin ise %87,2'si çalışmamayı ister miydiniz sorusunu “hayır” şeklinde cevaplandırmıştır. Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin, işyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kalmalarına göre çalışmayı isteme durumları değerlendirildiğinde, istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bir fark bulunmuştur ($p<0.05$).

Genel olarak bakıldığında ise; öğrencilerden %81,9'u çalışmak istediğini ifade etmiştir. Çalışmak isteyenlerin %56,6'sı meslek sahibi olmak, işsiz kalmamak, %35,4'ü çalışmayı sevmek ve %8'i ailesine maddi açıdan destek olmak için çalışmayı istediği belirtirken; çalışmayı istemeyenlerin ise %36'sının hastalık sebebiyle, %32'sinin çalışılan işin zorluğundan dolayı, %24'ü eğitim hayatına devam etmek istediği için ve %8 kötü muameleye maruz kaldığı için çalışmak istemediğini ifade etmiştir. Göl tarafından 2015 yılında sanayi sitesinde çalışan çıraklarla gerçekleştirilen çalışmanın sonucunda; çocukların %92'sinin işini sevdiği, %94'ünün bu işte çalışmaktan memnun olduğu ve işinden memnun olanların %26'sının memnun olma nedenini “meslek sahibi olabilmek” şeklinde ifade ettiği gözlemlenmiştir (57).

Sağiroğlu ve ark.'ın çalışmasında da benzer şekilde öğrenciler çalışmaya başlama nedenlerini; %60,1 bir meslek öğrenmek, %17,5 okulu sevmemek ve %14,9 aile geçimine katkı sağlamak olarak ifade etmiştir. Ayrıca öğrencilerin %79,6'sı çıraklığın ileride kendilerine meslek kazandıracağını düşünmektedir (51). Aynı çalışmada çırakların %26'sı çalışma saatlerinden, %15,5'i işyerinin fiziki şartlarından, %15,5'i ustanın ve %12,2'si ise diğer çalışanların davranışlarından rahatsız olduğunu ifade etmiştir (51).

Sokakta çalışan çocuklarla gerçekleştirilen bir araştırmada ise çocukların %28'i mevsimsel şartlardan, %24'ü yaptığı iş nedeniyle okulunun aksamasından, %21,3'ü işin kendisini bedenen çok yormasından, %13,3'ü ise oyun oynayamamaktan şikayetçi olmuştur (53).

Anket uygulamasında, öğrencilerin %32,6'sı sorumluluğunda olan işleri “makine, el aletleri bakım ve onarımı” olarak ifade etmiştir. Kadın öğrencilerin

%83,7'si “kadın kuaförlük” hizmetlerinde çalıştığını belirtirken, erkek öğrencilerin %47,4'ü “makine/el aletleri bakım ve tamiri” alanında çalıştığını belirtmiştir. Araştırma kapsamında belirtilen “makine/el aletleri bakım ve tamiri” , “erkek kuaförü” “inşaat” ve “oto tamir/boya/bakım ve onarım” işlerinin tamamı erkek öğrenciler tarafından yapılmakta olup bu alanlarda kalfalık ya da ustalık eğitimi alan kadın öğrenci bulunmamaktadır.

Büken'in araştırması kapsamında yer alan mesleki eğitim merkezine kayıtlı çocuklar çalıştıkları iş kollarını benzer şekilde; %43,9'u “berberlik işleri” , %25,9'u “otomotiv işleri” ve %8,1'i ise “inşaat işleri” olarak belirtmiştir (50).

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerden; kalfalık sınıfında olanların sigorta işlemleri okul tarafından zorunlu olarak yürütülmektedir. Ancak ustalık sınıfında yer alan öğrencilerin sigorta işlemlerinin okul tarafından takibi söz konusu olmadığından işverenin tutumuna bağlı olarak sigortalılık durumu değişmektedir. Öğrencilerin; %63'ü sigorta işlemlerinin sorunsuz işletildiğini belirtmiştir.

Büken'in araştırmasındaki mesleki eğitim merkezine kayıtlı olguların %34,4'ü herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığını bildirmiştir (50). Bu araştırma verisi de çalışmamız ile uyumlu olarak değerlendirilmektedir.

Ancak Göl tarafından Orta Anadolu'da bir il merkezinde sanayi sitesinde çalışan 14-18 yaş arası çıraklarla yürütülen araştırma verilerine göre ise; çocuk ve gençlerin %76'sının sosyal güvencesinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca aynı çalışmada örneklemin tamamının işe giriş muayenesi ve sonrasında periyodik muayene olmadığı ve tetanos aşısı yaptırmadığı belirlenmiştir (57).

Araştırma yer alan öğrencilerin; %23,2'si iş sağlığı ve güvenliği konularında eğitim aldığını belirtirken, %44,9'u İş Güvenliği Kanunu ve hakları konusunda bilgi sahibi olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların %34,8'i çalışma hayatında en az bir kere iş kazası geçirdiğini belirtmiştir. Benzer şekilde Sağiroğlu ve ark.'ın çalışmasında da çırakların %30,3'ü çalıştıkları dönem içerisinde işyerlerinde bir iş kazası olduğunu, %29,4'ü bizzat kendisinin bir iş kazası geçirdiğini ifade etmiştir (51).

Araştırmamız kapsamında iş kazası geçirdiğini beyan edenlerin %62,5'i İş Güvenliği Kanunu ve haklarınız konusunda bilginiz var mı sorusuna “hayır” cevabını vermiştir. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin; İş Güvenliği Kanunu ve hakları konusundaki bilgilerine göre iş kazası geçirme durumları değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Benzer şekilde Göl tarafından yürütülen araştırmada da kazalardan korunma konusunda eğitim almayanların, eğitim alanlara göre daha fazla iş kazası geçirdiği belirlenmiş ancak iki grup arasında istatistiksel olarak bir fark tespit edilememiştir (57).

Araştırmamızda iş kazası geçirenlerin %68,8'i geçici hasar, %2,1'i kalıcı hasar aldığını geri kalanı ise kazayı hasarsız atlattığını ifade etmiştir. Göl tarafından yürütülen araştırmada olguların %18'i iş kazası geçirmiş olup geçirdikleri kazalar; %14 kesi kazaları, %2 kırık-çıkık-burkulma, %2 uzuv ezilmesi olarak sıralanmıştır (57). Sağiroğlu ve ark.'ın çalışmasında ise çırakların geçirdiği iş kazalarının %91,1'i yaralanma ile sonuçlanmıştır. Yaralanma sonucu çırakların %20,8'i kalıcı bir rahatsızlık geliştiğini belirtmiştir. Yaralanmaların

%55,4'ünü kesiler, %21,7'sini ezilmeler, %7,6'sını ise yanıklar oluşturmaktadır. En fazla yaralanan bölge ise %58,7'lik oran ile el ve parmaklardır (51).

Öğrencilerden iş kazası geçirenlerin %56,3'ü işveren tarafından sağlık kuruluşuna ulaştırıldığını, %39,6'sı güvenliği açısından kaza sonrasında işveren tarafından tedbirlerin alındığını ifade ederken; %8,3'ü kaza sonucunda işveren tarafından sözel/fiziksel kötü muameleye maruz kaldığını, %6,3'ü kaza sonucunda oluşan zararın ücretinden kesildiğini bildirmiştir.

Araştırma kapsamında, erkek öğrencilerin %40'ının, kadın öğrencilerin ise %39,5'inin gelecek ile ilgili en büyük hayaliniz sorusuna verdikleri cevap “işveren olmak, dükkan/atölye sahibi olmak” tı. Gelecek ile ilgili en büyük hayaliniz sorusuna “üniversiteye gitmek, eğitime devam etmek” cevabını verenlerin %66,7'sini , “mutlu olmak” cevabını verenlerin ise %83,3'ünü erkek öğrenciler oluşturmaktadır.

Göl tarafından gerçekleştirilen araştırmada sanayide çırak olarak çalışan çocuklara hayatlarındaki önem sırasına göre yaşam amaçları sorulduğunda, olguların verdiği cevaplara göre; ilk sırada %28 ile “özgürlük” , ikinci sırada %18 ile “mutluluk” ve üçüncü sırada %16 ile “rahat ve başarılı bir yaşam” yer alırken “sağlık” değeri %12 ile dördüncü sırada yer almıştır (57).

Araştırmada yer alan çocukların %51,4'ü sağlıklı beslendiğini, %68,8'i sosyal aktivitelere (sinema, tiyatro vb.) katıldığını ifade etmiştir. Öğrencilerin %34,8'i sağlık kuruluşuna nadiren başvurduğunu bildirmiştir.

Anketin uygulandığı öğrencilerin; %38,4'ü düzenli olarak spor yaptığını ifade etmiştir. Öğrencilerin %11,6'sı kronik bir rahatsızlığının olduğunu belirtmiştir. Kronik hastalıkların %31,3'ü astım ve nefes darlığı olarak

bildirilmiştir. Benzer şekilde Sağıroğlu ve ark. tarafından gerçekleştirilen çalışmada katılımcıların %8,2'si kronik bir hastalığa sahip olduğunu belirtmiş ve en sık görünen kronik hastalık %32,1 ile astım olmuştur. Genel sağlık durumlarını değerlendirdiklerinde ise %74,1'i "iyi" derken %5,8'i "kötü" ifadesini kullanmıştır (51).

Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin; %39,1'i her gün sigara içtiğini ifade ederken, %39,1'i de hayatının hiçbir döneminde sigara kullanmadığını belirtmiştir. Öğrencilerden sigara içtiğini beyan edenler, toplam öğrenci sayısının %51,4'ünü oluşturmaktadır ve bu öğrencilerin ortalama $3,70 \pm 2,28$ (min.1, maks. 8) yıldır sigara kullandığı, günde ortalama $14,56 \pm 8,30$ (min. 1 , maks. 40) adet sigara tükettiği belirlenmiştir.

Ankara Ostim Çıraklık Eğitim Merkezi'nde, sigara alışkanlığını tespit etmek üzere 13-15 yaş grubundaki 150 çocuğa uygulanan çalışmanın verilerine göre; çocukların %38,7'sinin sigara içtiği, sigara içenlerin %50'sinin bir yıl veya daha az süredir sigara kullanmaya devam ettiği, sigara içenlerin %56,9'unun günde dört tane veya daha az sigara tükettiği tespit edilmiştir (58).

Güraksın ve ark. tarafından Erzurum il merkezinde bulunan %78'i erkek %22'si kız öğrencilerden oluşan ortaokul ve lise öğrencileri arasında sigara içme durumunu değerlendirmeye yönelik yürütülen araştırma verilerine göre; öğrencilerin % 30,8'inin 12-13 yaşlarında sigarayı denemiş olduğu ve yaş ile birlikte sigarayı deneme oranının arttığı tespit edilmiştir. Ortaokul öğrencilerinin %7,1'i ve lise öğrencilerinin ise %28,1'i sigara kullanmaktadır. Çalışma grubundaki öğrencilerin %23'ü her gün sigara içmektedir. Bu oran erkekler öğrencilerde %28,3 iken kızlarda %4,4'tür (59).

Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin sigara kullanma durumu cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak erkekler lehine sigara kullanımı anlamlı düzeyde farklı bulunmuştur ($p<0.05$). Erkeklerin %46,3'ü sigara kullanıyor musunuz sorusuna evet her gün içiyorum cevabını verirken, bu oran kadınlarda %23,3'tür. Kadınların %55,8'i hiç sigara kullanmadığını beyan ederken, erkeklerde bu oran %31,6'dır. Güler ve ark. tarafından lise öğrencilerinde sigara ve alkol kullanımı üzerine yürütülen bir çalışma verileri de benzer şekilde; erkek öğrencilerde sigara kullanımını kadınlardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha yüksek bulmuştur **(60)**.

Gökgöz ve Koçoğlu tarafından 11-17 yaş aralığındaki öğrencilerle, sigara ve alkol kullanım yaygınlığı, başlama yaşı ve bu alışkanlıklar üzerinde etkili nedenleri belirlemeye yönelik yapılan çalışma verilerine göre; düzenli sigara tüketimi olan öğrenci oranı %10,9 iken; kız öğrencilerde bu oran %4,1 ve erkek öğrencilerde %14,1 olarak bulunmuştur **(61)**. Çalışan gençler, biyolojik ve psikososyal gelişimlerini henüz tamamlamamış olmalarına rağmen çalışma hayatına katılarak yeni bir toplumsal sorumluluğu üstlenmektedir. Bu yolla gençlerin erişkin sorumluluğunu üstlenmesi, genellikle bir erişkin davranışı olarak kabul edilen sigara, alkol ve diğer bağımlılık yapıcı madde kullanımlarını da beraberinde getirebilmektedir **(49)**.

Araştırma kapsamındaki öğrencilerden hayatının herhangi bir döneminde sigara kullandığını beyan edenler, toplam öğrenci sayısının %60,9'unu oluşturmaktadır ve bu öğrencilerin %61,9'u sigarayı bırakmayı denediğini ifade etmiştir. Ancak sigarayı bırakmayı deneyenlerden %75'inin sigarayı bırakmak konusunda başarı olamadığı görülmüştür. Öğrencilerden sigara içtiğini beyan

edenlerin %46,5'i sigara içmenin kendisini rahatlamış hissettirdiğini söylerken, %16,9'u ise pişman ve huzursuz hissetmesine neden olduğunu ifade etmiştir.

Mesleki Eğitim Merkezi öğrencilerinin %86,2'si aile ve yakın çevresi ile çalışma ortamında sigara kullanan kişilerin bulunduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda %40,6'sı aile ve yakın çevresinin sigaraya karşı tutumunu etkilediğini kabul ederken, %70,3'ü çalışıyor olmasının sigaraya karşı tutumunda etkili olmadığını bildirmiştir. Atak'ın çalışmasında yer alan katılımcıların %66.7'si sigara kullanmaktadır ve %56,3'ü babasının, %51,8'i yakın arkadaşlarının sigara kullandığını beyan etmiştir (62).

Anket uygulamasının yapıldığı 15 yaş öncesinde çalışmaya başlayan öğrencilerden %36,7'si, sigara kullanma sürelerine ilişkin soruya “5-6 yıl arası” şeklinde cevap verirken, aynı soruya 15 yaş ve sonrasında çalışmaya başlayanların %47,4'ü “1-2 yıl arası” şeklinde cevap verdi. Ancak araştırma kapsamında ulaşılan öğrencilerin; çalışmaya başlama yaş aralığına göre sigara kullanma süreleri istatistiksel olarak değerlendirildiğinde, anlamlı düzeyde bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Bu sonuç üzerinde araştırmanın örneklem sınırlılığının etkili olduğu düşünülmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

2016 yılında Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'ne bağlı olarak çalışan çocuklara; çalışma şartları, çalışma durumunun oluşturduğu psiko-sosyal etkiler, çalışma durumu ve sigara kullanımı ilişkisi, çalışma durumuna ilişkin yasal haklarına ulaşılabilirlik düzeyi konularında sorular yöneltilerek, çocukların sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilmesi amacıyla yapılmış bu çalışma; çocuklara yönelik temel hak ve özgürlük ihlallerinin, çalışma şartları ve çalışma ortamından kaynaklanan problemlerin tespit edilerek mevcut durumun iyileştirilmesi yönünde yürütülecek her türlü uygulama ve düzenlemeye temel oluşturacaktır. Çalışmamızın sonuçları şu şekilde sıralanabilir:

- Çalışmaya 138 öğrenci katılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin %68,8'i (95) erkektir. Öğrencilerin %97,8'i (135) ailesi ile birlikte yaşamaktadır.
- Öğrencilerin yaş ortalaması $17,77 \pm 1,14$ (min.15, maks. 19) ve ortalama kardeş sayıları $3,58 \pm 1,59$ (min. 0 , maks. 10) olarak bulundu.
- Katılımcıların %56,2'si (73) baba mesleğini serbest meslek, %94,9'u (131) anne mesleğini ev hanımı olarak ifade etmiştir.
- Öğrencilerin %10,2'si (14) ilkokul, %54,3'ü (75) ortaokul, %21,7'si (30) lise mezunu iken %13,8'i (19) açık liseye devam etmektedir. Kadın öğrencilerin %25,6'sı (11) eğitim durumunu açık liseye devam ediyor şeklinde belirtirken, bu oran erkek öğrencilerde %8,4 (8) olarak bulunmuştur. Öğrencilerin eğitim seviyeleri, cinsiyete göre değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulundu ($p < 0.05$).

- Çalışmaya başlamanızda aşağıdaki unsurlardan hangileri etkili olmuştur sorusuna; %86,2'si (119) kendi kararının, %11,6'sı (16) aile yönlendirmesinin, %4,3'ü (6) okul yönlendirmesinin, %8'i (11) maddi sıkıntıların etkili olduğunu ifade etmiştir.
- Mesleki Eğitim Merkezi kayıt işlemleri sırasında düzenlenen iş sözleşmesi gereği her öğrenciden sağlık raporu talep edilmiş ve rapor olmaksızın kayıt işlemi yapılmamıştır. Ancak bu uygulamaya rağmen öğrencilerin %70,3'ü (97) işe alınırken sağlık kontrolünden geçmediğini, benzer şekilde tarafları bağlayıcı resmi bir iş sözleşmesi var olmasına rağmen öğrencilerin %58,7'si (81) sözleşmede yer alan haklarına işveren tarafından mesai süreleri, verilen işin niteliği, izin süreleri vb. birçok açıdan riayet edilmediğini ifade etmiştir. Ayrıca öğrencilerin %55,8'i (77) aldığı ücretin aylık ihtiyaçlarını karşılamaya yetmediğini belirtmiştir.
- Öğrencilerin %80,4'ü (111) haftada 6 gün çalıştığını, %44,2'si (61) günde 12-13 saat çalıştığını ifade etti ve haftalık ortalama çalıştıkları gün sayısı $5,98 \pm 0,44$ (min. 5, maks. 7), günlük ortalama çalıştıkları saat $11,54 \pm 1,45$ (min. 8, maks. 15), olarak bulundu.
- Öğrencilerin %48,9'u (65) 13 ila 15 yaş aralığında çalışmaya başladığını ifade etti ve çalışmaya başlama yaş ortalaması $14,94 \pm 1,94$ (min. 9, maks. 19) olarak bulundu (n=133). Erkek öğrencilerden ilgili soruyu yanıtlayanların %58,7'si (54) 13-15 yaş aralığında çalışmaya başladığını belirtirken, ilgili soruyu yanıtlayan kadın öğrencilerin %68,3'ü (28) 16-19 yaş aralığında çalışmaya başladığını beyan etti. Öğrencilerin çalışmaya

başlama yaş aralığı, cinsiyete göre değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulundu ($p<0.05$).

- Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin %16,5'i (22) dört yıldan daha uzun süredir çalıştığını ifade etti.
- Araştırma kapsamına alınan kadın öğrencilerin %83,7'si (36) “kadın kuaförlük” hizmetlerinde çalıştığını belirtirken, erkek öğrencilerin %47,4'ü (45) “makine/el aletleri bakım ve tamiri” alanında çalıştığını belirtti. Bunun yanında öğrencilerin %29,7'si (41) işveren ve diğer çalışanların hususi işlerini yapmak durumunda bırakıldığını ifade etti.
- Öğrencilerin; %42,8'i (59) çalışıyor olma durumunun kendilerine bedenen ve ruhen zarar verdiğini ifade etti.
- Öğrencilerin; %56,5'i (78) işveren ve diğer çalışanların muamelesini iyi olarak değerlendirirken, %9,4'ü (13) işveren ve diğer çalışanlar tarafından fiziksel veya sözel şiddete maruz kaldığını ifade etti. Öğrencilerin, işyerinde sözel veya fiziksel şiddete maruz kalmalarına göre çalışmayı isteme durumları değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak bu tarz durumlara maruz kalmayanların, kalanlara oranla çalışmaya daha istekli oldukları belirlenmiştir ($p<0.05$).
- Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin; %81,9'u (113) çalışmak istediğini, %18,1'i (25) çalışmak istemediğini belirtti. Çalışmak isteyenlerin %56,6'sı (64) meslek sahibi olmak için, %35,4'ü (40) çalışmayı sevdiği için, %8'i (9) ailesine maddi destekte bulunmak için çalışmak istediğini ifade etmiştir. Çalışmak istemeyenlerin %8'i (2) kötü

muameleye maruz kalmayı, %36'sı (9) hastalığı, %24'ü (6) eğitime devam etme isteğini ve son olarak %32'si (8) işin zorluğunu gerekçe göstermiştir.

- Öğrencilerin; %63'ü (87) sigorta işlemlerinin sorunsuz işletildiğini, %23,2'si (32) iş sağlığı ve güvenliği konularında eğitim aldığını ve %44,9'u (62) ise İş Güvenliği Kanunu ve hakları konusunda bilgi sahibi olduğunu ifade etti. Öğrencilerin İş Güvenliği Kanunu ve hakları konusundaki bilgilerine göre, iş kazası geçirme durumları değerlendirildiğinde, istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde bir fark bulunamadı ($p>0.05$).
- Araştırma kapsamındaki öğrencilerin; %34,8'i (48) çalışma hayatında en az bir kere iş kazası geçirdiğini ifade etti. İş kazası geçirenlerin %68,8'i (33) geçici hasar %2,1'i (1) kalıcı hasar aldığını, %29,1'i (14) ise kazayı hasarsız atlattığını belirtti.
- İş kazası geçiren öğrencilerin %56,3'ü (27) işveren tarafından sağlık kuruluşuna ulaştırıldığını, %39,6'sı (19) güvenliği açısından kaza sonrasında işveren tarafından tedbirlerin alındığını ifade etti. %8,3'ü (4) kaza sonucunda işveren tarafından sözel/fiziksel kötü muameleye maruz kaldığını, %6,3'ü (3) kaza sonucunda oluşan zararın ücretinden kesildiğini belirtti.
- Öğrencilerin %38,4'ü (53) düzenli olarak spor yaptığını ifade etti. Düzenli olarak spor yaptığını beyan edenlerin %49,1'i (26) futbol, %20,8'i (11) yürüyüş ve koşu yaptığını belirtti. Öğrencilerin %11,6'sı (16) kronik bir rahatsızlığının olduğunu ifade etti. Kronik rahatsızlığı olduğunu beyan edenlerin %31,3'ü (5) astım ve nefes darlığı hastası olduğunu belirtti.

Kronik rahatsızlıklar ayrıca öğrencilerin çalışmayı istememe nedenlerini de oluşturan bir unsurdur.

- Araştırma kapsamında, erkek öğrencilerin %40'ının (38), kadın öğrencilerin ise %39,5'inin (17) gelecek ile ilgili en büyük hayaliniz sorusuna verdikleri cevap “ işveren olmak, dükkan/atölye sahibi olmak” tır. Aynı soruya “üniversiteye gitmek, eğitime devam etmek” cevabını verenlerin %66,7'sini (6) , “mutlu olmak” cevabını verenlerin ise %83,3'ünü (10) erkek öğrenciler oluşturmaktadır.
- Araştırma kapsamında yer alan öğrencilerin; %39,1'i (54) her gün sigara içtiğini ifade ederken, %39,1'i (54) de hayatının hiçbir döneminde sigara kullanmadığını belirtti. Öğrencilerden %51,4'ü (71) sigara içtiğini beyan etmektedir ve bu öğrencilerin; sigara kullandığı ortalama yıl $3,70 \pm 2,28$ (min.1, maks. 8), günde ortalama tükettiği sigara sayısı $14,56 \pm 8,30$ (min. 1 , maks. 40) olarak bulunmuştur.
- Öğrencilerden hayatının herhangi bir döneminde sigara kullandığını beyan eden %60,8'in (84); %61,9'u (52) sigarayı bırakmayı denediğini ifade ederken, sigarayı bırakmayı deneyen %61,9'un (52); %75'inin (39) sigarayı bırakmak konusunda başarı olamadığı görüldü. İstatistiksel olarak değerlendirildiğinde, erkekler lehine cinsiyet ve sigara içimi arasında anlamlı düzeyde fark bulunmuştur ($p < 0.05$).
- Öğrencilerin %40,6'sı (56) aile ve yakın çevresinin sigaraya karşı tutumunu etkilediğini kabul ederken, %70,3'ü (97) çalışıyor olmasının sigaraya karşı tutumunda etkili olmadığını ifade etti. Ayrıca öğrencilerin çalışmaya başlama yaş aralığına göre, sigara kullanma süreleri

değerlendirildiğinde, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir fark bulunamadı ($p>0.05$).

Çalışmamızdan edinilen bulgulara göre; çocuk işçiliği ile anlamlı bulunan unsurların, çocuk emeğinin sömürüsüne sebep olduğu ve durumunun yol açtığı ihmal ve istismarının sıklığını/şiddetini arttırdığı ortaya konmuştur.

Çocuk işçiliği, çocuğun bedensel ve psiko-sosyal gelişimi üzerinde tehdit oluşturan, eğitim hayatından kopmasına neden olan bir çalıştırma biçimidir. Bu noktada temel sorun olan yoksullukla mücadele edilmeli ve kadının iş hayatına katılımını destekleyen sosyo-ekonomik yeniliklerle hane gelirine katkı sağlanarak, çocukların çalışma hayatına maddi nedenlerle erken yaşta katılımı önlenmelidir.

Çocukların eğitim hayatında daha uzun süre yer almalarını sağlayacak, aileleri ve bireyleri bu yönde bilinçlendirici, eğitim sonrasında iş yelpazesini genişletici, nitelikli birey olmanın olumlu sonuçlarının toplumda açıkça görülmesini sağlayacak uygulamalar hayata geçirilmelidir.

Çocuk işçiliğine ilişkin yasal düzenlemeler mevcut olmakla birlikte, yasaların ve ilgili düzenlemelerin uygulanması ve denetiminde sorunlar yaşanmaktadır. Bu denetimi yapacak bireylerin iş sağlığı ve güvenliği, iş hukuku, çocuk gelişimi gibi konularda yeterli eğitimden geçen kişiler arasından seçilmesi ve denetimin etkin bir şekilde belirli aralıklar yürütülmesi, küçük işletmelere ulaşılması, caydırıcı ceza ve yükümlülüklerin getirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında çalışan çocuklar için ayrıca bir risk oluşturan sigara ve bağımlılık yapıcı madde kullanımının önüne geçilmesi adına iş yerlerinin etkin bir denetime tabi tutulması gerekmektedir.

Mesleki eğitim veren kurumlarda, öğrencilere iş hukuku, çalışanın temel hak ve ödevleri, iş sağlığı ve güvenliği, bu konularda sorun yaşadıklarında başvurmaları gereken makamlar hakkında yeterli bilgi ve donanımı sağlayacak onları emirlere itaat eden pasif uygulayıcılar olmaktan çıkararak daha nitelikli hale getirecek eğitimlerin verilmesi gerekmektedir.

Son olarak, çocukların sosyal açıdan daha aktif olmalarını sağlamak için; öncelikle yasal sınırları aşan çalışma saatleri düzenlenerek onlar için daha fazla boş zaman oluşturulmalı, mesleki eğitim merkezleri yapısal olarak sosyal etkinlikler için daha uygun hale getirilerek öğrencilerin kullanımına açılmalıdır. Böylece denetimli güvenilir ortamlarda çocukların eğitici, öğretici ve sportif faaliyetlerde bulunmaları sağlanmalıdır.

8. KAYNAKLAR

1. Avşar Z, Ögütoğulları E. Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri. Sosyal Güvenlik Dergisi. 2012; 1.
2. Ashagrie K. “Statistics on child labor and hazardous child labor in brief”. <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipecc/simpoc/stats/child/stats.htm>.1998.
3. Özener B, Duyar İ. Farklı Ülkelerde Çalışan Çocukların Büyüme Örüntüleri: Z-Skorlarına Dayalı Bir Karşılaştırma. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 2004; 21(1).
4. Tor H. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları. Zeitschrift für die Welt der Türken Dergisi Vol.2. 2010; 2.
5. Türkiye İstatistik Kurumu. “İstatistiklerle Çocuk” Çalışma Verileri. 2014.
6. Fidan F. Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo- Psikolojik Bakış. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2004; 4 (1): 30-49.
7. Bakırcı K. Türkiye’de Çocuk İşçiliği. Görüş Dergisi. 2004; 58: 52-56.
8. Hurst P. “Uluslararası Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Programı 2010”. http://tr.osha.europa.eu/publications/oshayayin/cocuk_isciligi.pdf. 11.03.2015.
9. Runyan D, Wattam C, Ikeda R, Hassan F, Ramiro L. Child abuse and neglect by parents and other caregivers. In: Krug EG and World Health Organization, eds. World Report on Violence and Health. 2nd ed. Geneva: World Health Organization. 2002;59-86.
10. Krug EG, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB, Lozano R,eds. Child abuse and neglect by parents and other caregivers. World Report on Violence and Health. World Health Organization Geneva. 2002; 59-86.
11. Yenimahalleli G. “İş Sağlığı ve Güvenliğinde Özel Risk Grupları: Çalışan Çocuklar”. <http://www.fisek.org/birlikteliklerisigkonf-2003.php#bildiri2>. 18.03.2015.
12. Karabulut Ö. Türkiye’de Çalışan Çocuklar. Çözüm Yayıncılık. İstanbul. 1996.
13. Türkiye İstatistik Kurumu ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). “Çalışan Çocuklar (Working Child)” Anket Çalışması. 2012.

14. Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu. “Çocuk İşçiliği Konusunda Görüş ve Öneriler”. <http://www.tisk.org.tr/ipec.asp?id=508>. 18.03.2010.
15. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü. Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu Bizim. Ankara. 2006.
16. Tekin E. “Çocuk İşçiliği”. <http://www.ercantekin.com/calismalar.cocuk.isciligi.asp>. 2010
17. Duyar İ. Çalış(tırıl)an Çocuklarda Bedensel Yıpranmalar. İnsanbilim Dergisi. İstanbul Üniversitesi. 2013; 2(1): 1-14.
18. Forastieri. 1997; ILO. 1998; Fassa et al. 2000; O’Donnel et al. 2002.
19. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef. Ankara. 2006.
20. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi İzmir Projesi Raporu. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı ve Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Programı. Ankara. 2005.
21. Kahramanoğlu E. Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Nauman Vakfı Yayını. Ankara. 1996.
22. Erbay E. Çocuk İşçi Olmak: Çocuk İşçiliğine Retrospektif Bir Bakış. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını. Ankara. 2008.
23. Karaman B, Özçalık M. Türkiye’de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşçiliği. Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi. 2007; 14(1).
24. Türkiye İstatistik Kurumu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. 2014.
25. Özmert E. Eğitime Ulaşma Sorunu Yaşayan Çocuklar. Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Sosyal Pediatri BD. Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci. 2008; 4(6): 31-37.
26. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF). The State of The World’s Children: Excluded and Invisible. New York. 2006; p.8-31,117.
27. Beyazova U. Yoksulluk ve Çocuk. Gazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Sosyal Pediatri BD. Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci. 2008; 4(6): 38-41.
28. Duclos JY, Sahn DE, Younger SD. Robust multidimensional poverty comparisons. Econ J. 2006; 116: 943–68.

29. Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü. IV. Genel Kurul Çalışma Raporu. Ankara.2007.
30. Çolak ÖF. Küreselleşme, Beşeri Sermaye ve Çocuk İşgücü. ILO-TİSK Ortak Yayını. Ankara. 1998.
31. Velipaşaoğlu S. Çalışan Çocuklar. Türkiye Klinikleri J. Pediatr Sci. 2006; 2: 94-8.
32. Woolf AD.Health hazards for children at work. Clinical Toksikology. 2002; 40:477-82.
33. Çapur OÇ. Çalışan İlköğretim Öğrencilerinin Eğitim Beklentileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2006.
34. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Çalışan Çocukların Korunması İçin Politika ve Eylem Programı Yöntem Önerisi (7 İş kolu Örneği). 1995.
35. Bequele A, Myers WE. Çocuk işçiliğinde Öncelikler Çocuklar İçin Zararlı Olan İşlerde Çocuk Çalıştırılmasının Önlenmesi. ILO Uluslararası Çalışma Bürosu ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Ankara. 1998.
36. Shah P.M. The health care of working children. Child Abuse and Neglect. 8:541-544. 1984.
37. Gülgün M. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Küçükleri Koruma Hizmetleri. Emniyet Genel Müdürlüğü. Ankara. 1998; 19.
38. Asma T. Türkiye Cumhuriyeti Yasaları ve Risk Altındaki Çocuklar. Ankara Barosu Çocuk Hakları Kurulu. Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci. 2008; 4(6): 111-122.
39. Arkadaş A. Risk Altındaki Çocukların Hakları ve Yetişkinlerin Sorumlulukları. Uluslararası Çocuk Merkezi. Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci. 2008; 4(6): 107-110.
40. Erbay E. Türkiye' de Çocuk İşçiliğinin Büyük Resmi. Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü. 2013.
41. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu. 30/6/2012 tarihli, 28339 sayılı Resmi Gazete.

42. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. 4857 Sayılı İş Kanunu. 10/6/2003 tarihli, 25134 sayılı Resmi Gazete.
43. Urhanoğlu C. 4857 Sayılı İş Kanununa Göre Çocuk ve Gençlerin İş Sözleşmesi Ehliyetlerinin Sınırlandırılmasına Yönelik Düzenlemeler. Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Anabilim Dalı. Türkiye Barolar Birliği Dergisi. 2012;98.
44. Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. 6/4/2004 tarihli, 25425 sayılı Resmi Gazete.
45. Akpınar T. Çocuk Emeği Sorununa Çağdaş Bir Yaklaşım: Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Çırak Okulları. Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı. Ankara. 1996; 1: 29-31.
46. Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu. Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Çocuklar. TİSK ve TÜRK-İŞ Çalışan Çocuklar İçin Toplumsal Destek Merkezi. Adana. 2007; 281.
47. Bakırcı K. Türkiye’de Çocuk İşçiliği. Görüş Dergisi. 2004; 58: 52-56.
48. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. “Çalışan Çocuklar Bölümünce Yürütülen Projeler”. http://www.csgb.gov.tr/calisan_cocuklar/projeler/bolum/bolum.html. 01.07.2010.
49. Özgür İlhan İ, Demirbaş H, Doğan Y. Çıraklık Eğitimine Devam Eden Çalışan Gençlerde Alkol Kullanımı Üzerine Bir Çalışma. Türk Psikiyatri Dergisi. 2005; 16(4):237-244.
50. Büken E, Büken B. Çalışma Süreleri ve Ücretler Çalışan Çocuğun Kabullenilmiş İstismarı Mı?: Çıraklık Okullarında Yapılan Bir Çalışma. Adli Tıp Bülteni. 2013; 18(2):39-46.
51. Sağiroğlu M, Çetinkaya F, Baykan Z, Naçar M. Çırakların Sosyodemografik Özellikleri, Çalışma Koşulları ve Sorunları. Halk Sağlığı Günleri 2. Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu. Adana. 2012; 96-98.
52. Güngör M. Evrensel Bir Sorun Olarak Çocuk Suçluluğu ve Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2008;1(1).
53. Şişman Y. Sokakta Çalışan Çocukların Yaşam Koşulları ve Gelecek Beklentileri. Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu. 2006;2(1).

54. Abay A. Çırak Öğrencilerin Sorunları (Bostancı Çıraklık Eğitim Merkezi Öğrencileri Örneği). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2002;4(2):107-139.
55. Eğitime Bakış, İzleme ve Değerlendirme Raporu. Eğitim Bir-Sen Yayınları. 2016;(68).
56. Turla A, Tomak L, Pekşen Y. Çıraklık Eğitim Merkezine Devam Eden Gençlerin İş Yerinde İstismara Uğrama Sıklığı. Türkiye Klinikleri J Pediatr Dergisi. 2009;18(3):73-167.
57. Göl İ. Sanayi Sitesinde Çalışan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Koşulları ile Sağlık Durumları ve Sağlığın Önemi Algılarının Değerlendirilmesi. 1. Ulusal Halk Sağlığı Hemşireliği Kongresi, Poster Bildiri. 2016;15(4).
58. Fişek A. 13-15 Yaş Diliminde Sigara İçmeyi Etkileyen Etmenler Üzerine Bir Araştırma. Fişek Enstitüsü, ILO/IPEC/FİŞEK Programı. Ankara Ostim Çıraklık Eğitim Merkezi. 1994.
59. Güraksın A, ve ark. Erzurum İl Merkezinde Ortaokul ve Lise Öğrencilerinde Sigara İçme Sıklığı. Atatürk Üniversitesi Tıp Dergisi. 1998; 30(3).
60. Güler N, ve ark. Lise Öğrencileri Arasında Sigara, Alkol Kullanımı ve İntihar Düşüncesi Sıklığı. Cumhuriyet Medical Journal. 2009; 31(4).
61. Gökgöz Ş, Koçoğlu G. Adelosan Çağda Sigara ve Alkol İçme Davranışı. Fırat Tıp Dergisi. 2007; 12(3).
62. Atak H. Yetişkinliğe Geçiş Yıllarında Sigara İçme Davranışının Psikososyal Belirleyicileri ve Sigara İçmenin Yaşam Doyumu ve Öznel İyi Oluşla İlişkisi. Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi. Klinik Psikiyatri. 2011; 14:29-43.

9. EKLER

Ek 1. Anket Metni

ELAZIĞ MESLEKİ EĞİTİM MERKEZİNE BAĞLI OLARAK ÇALIŞAN 14-19 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN SOSYO-EKONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

“Bu çalışma ile Elazığ Mesleki Eğitim Merkezine bağlı olarak çalışma hayatında yer alan çocukların sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma bilimsel amaç dışında kullanılmayacaktır. Bu araştırma için siz herhangi bir parasal sorumluluk altına girmiyorsunuz ve size de bir ödeme yapılmayacaktır.”

Araştırmaya katıldığınız için teşekkür ederiz.

I. GİRİŞ:

1. Ad - soyad:
2. Cinsiyet:
3. Doğum tarihi:
4. Doğum yeri:
5. Eğitim durumunuz:
6. Aileniz ile birlikte mi yaşıyorsunuz? ( ) Evet ( ) Hayır
7. Kardeş sayısı:
8. Baba mesleği:
9. Anne mesleği:

II. ÇALIŞMA DURUMUNA İLİŞKİN SORULAR:

10. Çalışmaya başlamanızda aşağıdakilerden hangisi ya da hangileri etkili olmuştur?
( ) Kendi kararım
( ) Ailemin yönlendirmesi
( ) Okulumun ve öğretmenlerimin yönlendirmesi
( ) Maddi sıkıntılar
11. İşe alınırken sağlık kontrolünden geçtiniz mi?
( ) Evet ( ) Hayır
12. İşverenle yapmış olduğunuz bir iş sözleşmesi var mı?
( ) Evet ( ) Hayır
13. Evet ise, sözleşmede haklarınıza riayet edildiğini düşünüyor musunuz?
( ) Evet ( ) Hayır

14. İşveren tarafından sigorta işlemlerinizi sorunsuz işletiliyor mu?
☐ Evet ☐ Hayır
15. Aşağıdakilerden hangisi işteki durumunuzu ifade etmektedir?
☐ Ücretli veya yevmiyeli
☐ Kendi hesabına
☐ Ücretsiz aile işçisi
16. Ücret karşılığı çalışıyor iseniz, aldığınız ücretin aylık ihtiyaçlarınızı karşılamaya yettiğini düşünüyor musunuz?
☐ Evet ☐ Hayır
17. Ne kadar süredir çalışıyorsunuz? Kaç yaşında çalışmaya başladınız?
18. Haftada kaç gün çalışıyorsunuz?
19. Günde kaç saat çalışıyorsunuz? Mesai başlama-bitiş saatlerinizi yazınız.
20. Çalışma durumunuzun size bedenen ve ruhen zarar verdiğini düşünüyor musunuz?
☐ Evet ☐ Hayır
21. İşyerinde sizin sorumluluğunuzda olan işler nelerdir?
22. İşyerinde sizden yaptığınız iş dışında işveren ve diğer çalışanlar, kendi hususi işlerini yapmanızı talep ediyor mu?
☐ Evet ☐ Hayır
23. Evet ise, bu işlere örnek veriniz.
24. İşverenin ve diğer çalışanların size karşı muamelesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
☐ İyi ☐ Orta ☐ Kötü
25. İşveren ve diğer çalışanlar tarafından sözel veya fiziksel şiddete maruz kaldınız mı?
☐ Evet ☐ Hayır
26. Çalışmıyor olmayı ister miydiniz?
☐ Evet ☐ Hayır
27. Evet/Hayır ise nedenini açıklayınız.
28. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve haklarınız hakkında bilginiz var mı?
☐ Evet ☐ Hayır
29. İş sağlığı ve güvenliği konularında herhangi bir eğitim aldınız mı?
☐ Evet ☐ Hayır
30. Evet ise; bu eğitim kim tarafından, nerede ve ne kadar süre ile verildi?
31. Çalışma süreniz boyunca herhangi bir iş kazası geçirdiniz mi?
☐ Evet ☐ Hayır
32. Evet ise, kaza aşağıdakilerden hangisi ile sonuçlandı?
☐ Kalıcı hasar ☐ Geçici hasar ☐ Hasarsız

33. Kaza sonrası işveren sizinle ne ölçüde ilgilendi? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)
- ☐ Sağlık kuruluşuna ulaşmamı sağladı.
  - ☐ Sağlık giderlerime destek oldu.
  - ☐ Geçirdiğim kaza neden ile istirahat etmem için bir süre **“ücretli izin”** verdi.
  - ☐ Geçirdiğim kaza neden ile istirahat etmem için bir süre **“ücretsiz izin”** verdi.
  - ☐ Benim için riskli olan iş hakkında gerekli tedbirleri aldı/arttırdı ya da bu işi benim sorumluluğumdan çıkardı.
  - ☐ İlgisiz davrandı, umursamadı, geçiştirdi.
  - ☐ Kaza nedeni ile oluşturduğum zarardan dolayı beni azarladı, sözel ya da fiziksel şiddette bulundu.
  - ☐ Kaza nedeni ile oluşan zararı benim ücretimden kesti.
  - ☐ Beni işten çıkardı.

III. SOSYAL HAYATA İLİŞKİN SORULAR:

34. Düzenli olarak ilgilendiğiniz bir spor aktivitesi var mı?
- ☐ Evet ☐ Hayır
35. Evet ise, nedir?
36. Sağlıklı beslendiğinizi düşünüyor musunuz?
- ☐ Evet ☐ Hayır
37. Ne sıklıkla bir sağlık kurumuna başvurursunuz?
- ☐ Hiçbir zaman
  - ☐ Nadiren
  - ☐ Bazen
  - ☐ Arada sırada
  - ☐ Sık sık
  - ☐ Her zaman
38. Kronik bir hastalığınız, sağlıkla ilgili rutin hayatınızda sizi rahatsız eden bir şikayetiniz var mı?
- ☐ Evet ☐ Hayır
39. Evet ise, nedir?
40. Sinema, tiyatro, konser vb. aktivitelere katılır mısınız?
- ☐ Evet ☐ Hayır
41. Evet ise, ne sıklıkta?
- ☐ Nadiren
  - ☐ Arada sırada
  - ☐ Sık sık
42. Gelecek ile ilgili en büyük hayaliniz nedir?

IV. SİGARA KULLANIMINA İLİŞKİN SORULAR:

43. Sigara kullanıyor musunuz?
- ☐ Evet. Her gün, günde en az 1 tane olmak üzere içiyorum

- ☐ Evet. Ara sıra içiyorum.
☐ İçiyordum, bıraktım.
☐ Hiç içmedim.
- 44.** Evet ise, ne kadar süredir kullanıyorsunuz?
- 45.** Evet ise, günde ortalama kaç adet sigara tüketiyorsunuz?
- 46.** Sigara içmek size nasıl hissettiriyor?
☐ Rahatlamış ve huzurlu
☐ Pişman ve huzursuz
☐ Hiçbir şey hissettirmiyor
- 47.** Sigarayı bırakmayı denediniz mi?
☐ Evet ☐ Hayır
- 48.** Aile ve yakın çevrenizde sigara kullanan kişiler var mı?
☐ Evet ☐ Hayır
- 49.** Ailenizin ve yakın çevrenizin sigaraya ilişkin tutumunuzda etkili olduğunu düşünüyor musunuz?
☐ Evet ☐ Hayır
- 50.** Çalışma ortamınızda sigara kullanan kişiler var mı?
☐ Evet ☐ Hayır
- 51.** Çalışıyor olmanızın, sigaraya ilişkin tutumunuzda etkili olduğunu düşünüyor musunuz?
☐ Evet ☐ Hayır

Ek 2. Etik Kurul Onayı

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı

ETİK KURUL KARARI

TOPLANTI TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR NO	ÇALIŞMACININ ADI SOYADI
16.02.2016	04	13	Doç. Dr. A. Ferdane OĞUZÖNCÜL

KARAR

“Elazığ Mesleki Eğitim Merkezine Bağlı Olarak Çalışan 14-19 Yaş Grubu Çocukların Sosyo-Ekonomik Açından Değerlendirilmesi” konulu çalışma etik kurulumuzda görüşülmüş olup; çalışmanın etik kurallara uygun olduğuna oybirliğiyle karar verilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa KAPLAN (Başkan)			
Prof. Dr. Engin ŞAHNA (Üye)	İmza	Prof. Dr. Neriman ÇOLAKOĞLU (Üye)	Bulunmadı
Prof. Dr. Süleyman Serdar KOCA (Üye)	İmza	Prof. Dr. Demet ÇİÇEK (Üye)	İmza
Prof. Dr. Sefa KAZANÇ (Üye)	Bulunmadı	Prof. Dr. Ertan EVİN (Üye)	Bulunmadı
Doç. Dr. Erdal TAŞKIN (Üye)	İmza	Doç. Dr. Fatih FIRDOLAŞ (Üye)	İmza
Doç. Dr. Yalın Kılıç TÜREL (Üye)	İmza	Doç. Dr. Alper Osman ÖĞRENMİŞ (Üye)	İmza
Doç. Dr. Murat SUNKAR (Üye)	İmza	Doç. Dr. Yüksel SAVUCU (Üye)	İmza
Doç. Dr. Funda GÜLCÜ BULMUŞ (Üye)	İmza	Yrd. Doç. Dr. Nurhan HALİSDEMİR (Üye)	İmza

Ek 3. Çalışma İzin Onayı

T.C
ELAZIĞ VALİLİĞİ
Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 79137285-605-E.3575677
Konu : Anket İzni.

29.03.2016

VALİLİK MAKAMINA

İlgi :a) MEB'e Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma, Yarışma ve Sosyal Etkinlik İzinleri 2012/13 sayılı Genelgesi,
b) Fırat Üniversitesi Rektörlüğü Genel Sekreterliği'nin 22/03/2016 tarih ve 11611387/402.03.01/39781 sayılı yazısı.

Danışmanlığını Doç. Dr. A. Ferdane OĞUZÖNCÜL'ün yaptığı Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Programı Halk Sağlığı Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Berra KÖSESOY'un, "Elazığ Mesleki Eğitim Merkezine Bağlı Olarak Çalışan 14-19 Yaş Grubu Çocukların Sosyo-Ekonomik Açından Değerlendirilmesi" konulu yüksek lisans tez çalışmasına veri oluşturmak amacıyla yapacağı anket çalışmasını Müdürlüğünüze bağlı Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'nde öğrenim gören Öğrencilere yönelik uygulamak için izin isteği, ilgi(b) yazı ile bildirilmiştir.

Konu ile ilgili olarak Müdürlüğümüz AR-GE Biriminde MEB'e bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik İzin ve Uygulama Genelgesi'ne bağlı olarak oluşturulmuş olan Bilimsel Araştırma İzni Değerlendirme Komisyonu 28/03/2016 tarihinde Müdürlüğümüz Strateji Geliştirme Şubesi AR-GE Biriminde toplanarak başvuru hakkında gerekli incelemeyi yapmış olup, söz konusu uygulama çalışmasının Müdürlüğümüze bağlı Elazığ Mesleki Eğitim Merkezi'nde öğrenim gören öğrencilere yönelik gönüllülük esasına dayalı olarak, kurum idaresinin izni dahilinde eğitim öğretimi aksatmayacak şekilde 04 Nisan - 29 Nisan 2016 tarihleri arasında uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

İlhan MAKİNİST
Müdür a.
Şube Müdürü

OLUR

29.03.2016

Ahmet BAĞLITAŞ

Vali a.

Milli Eğitim Müdürü

Elektronik İmza

Aynıdır.

30.03.2016

Fırat TAŞEL

VHKİ

Akpınar Mah.Kolordu Cad.No:5 23100 /ELAZIĞ
Elektronik Ağ: http://elazig.meb.gov.tr
e-posta: elazignem@meb.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için: A.AKARSU-V.H.K.İ.
Tel : (0 424) 238 50 24
Faks : (0 424) 233 36 70

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. http://evraksorgu.meb.gov.tr adresinden 6804-9492-33b0-9bf8-8277 kodu ile teyit edilebilir.

10. ÖZGEÇMİŞ

1992 yılında Elazığ'da doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi Elazığ'da tamamladım. 2014 yılında Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet bölümünden mezun oldum. 2014 güz yarıyılında Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Programına başladım. 2014 yılından itibaren Elazığ Fırat Üniversitesi Hastanesi'nde Sosyal Çalışmacı olarak görev yapmaktayım.

